

ΡΑΒΕΛΛΑΙ

ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΤΟΥ Α' *

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΠΟΧΗ

Ἐβασίλευε τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α', καθ' ἣν ἐποχὴν δύο μεγάλα γεγονότα κατελάμβανον ὡς ἐξ ἐφόδου τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀφύπνιζον ἐκ τοῦ ληθάργου τοὺς λαούς. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις τοῦ Λουθήρου καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ. Μὴ νομίσῃ τις ὅτι συνηνητήθησαν ὡς ἐκ τύχης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου συναγωνιστὰί οἱ πρόμαχοι τῆς μιᾶς καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἄλλης. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἱστορία ἀνακαλύπτει ὑπολανθάνοντά τινα δεσμόν, ἡ ἱστορία ἡ ἀναζητοῦσα τὰ αἷτια τῆς μεγάλης τρύτης κοινωνικῆς ἀναστατώσεως καὶ εἶναι ἤδη πλέον ἢ βέβαιον ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀναμορφωτάς, οἵτινες εἶχον ἀναπετάσει τὴν φοινικίδα κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἀκόμη ἀντήχουν βχεῖς οἱ κεραυνοὶ τοῦ Πάππα. Ἦν καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδιώκοντες σκοπὸν, τὴν χειραφέτησιν τῶν λαῶν, ἔτεινον ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου τὰς χεῖρας οἱ ἀναμορφωταὶ τῆς θρησκείας πρὸς τοὺς ἀναμορφωτάς τῶν γραμμάτων καὶ συνησπίσθησαν διὰ νὰ ἀνατρέψωσιν ὁλόκληρον πκρελθὸν, ὀπισθεν τοῦ ὁποίου, ὡς ὑπὸ ἀσφαλῆ προμαχῶνα, ἐκρύπτοντο ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ δεισιδαιμονία. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ μεσαιὼν ἐξαφανίζεται καὶ ἀρχεται ἡ νέα ἱστορία.

I

Ἰσταμένου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀνήλιον σκότος ἐδέσμευεν ἀκόμη τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν. Οἱ λαοὶ δὲν εἶχον ἓνα μόνον τύραννον, καθ' οὗ νὰ παλαίσωσιν ἐγειρόμενοι. Δὲν εἶχον μόνους τοὺς ἡγεμόνας, οἵτινες ἀπῆτουν πρὸ αὐτῶν, διὰ νὰ ἐκανοποιήσωσι τὴν φιλοδοξίαν των καὶ τὴν ἀπληστίαν, χρήματα καὶ βραχίονας, εἶχον μυρίους ἄλλους τυραννίσκους, οἵτινες ἐζήτουν οὐχὶ ἐλάσσονας θυσίας. Εἶπον λαός· καὶ λαὸς τότε δὲν ὑπῆρχε. Ἦσαν ἄρχοντες καὶ ὑπήκοοι, ἑξαρχοὶ τοῦ Πάππα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οἵτινες ἐκυβέρνηον ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ ἢ ἐν ὀνόματι τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπὶ πλέον διεῖπον τὴν ἀνθρωπότητα ἐρριζωμέναι προλήψεις μακροῦ παρελθόντος, ὑπὸ τὴν ἐπὶ τῆς τῶν ὁποίων, ὡς ὑπὸ ἀτμόσφαιραν πνιγερὰν, ἡ διάνοις ἀπε-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ» κατὰ Δεκέμβριον 1881.

ναρκοῦτο καὶ ἔφθινε. Ἡ χαλάρωσις αὕτη ἡ φαινομένη ὁμοίαζε τὴν ἄφρονον γαλήνην τοῦ ὠκεανοῦ κατὰ τὴν παραμονὴν μεγάλης τινὸς τρικυμίας. Μακρὰν ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐγείρωνται τινὰ νεφύδρια· ὀλίγον ἔτι καὶ τὸ πᾶν ἀνακινεῖται· τὴν νωχέλειαν διαδέχεται ὁ πόθος τῆς ἐρεῦνης, τὴν ἀτονίαν ἡ ζωή.

Τὴν περίοδον ταύτην ἐξαγνίζουσιν ἀπέναντι τῆς ἱστορίας τρία μεγάλα συμβάντα, τὰ ὅποια ἂν δὲν ἀνέτρεψαν ἐξ ἀπίνης τὸ σεσαθρωμένον οἰκοδόμημα τοῦ παρελθόντος ἐπενήργησαν ὅμως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῶν λαῶν καὶ προσχάραξαν τὴν ἐδὸν εἰς τὰς μετερχομένας γενεάς. Ἀληθῶς ὑπῆρξαν ἀνώτεροι τοῦ αἰῶνός των ὁ Γενουήσιος Κολόμβος καὶ ὁ Γούτεμπεργκ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ μὲν πρῶτος ἀνεκάλυπτε τὴν ἄγνωστον Ἀμερικὴν, ὁ δὲ ἕτερος, ὁ πρῶτος ἐκείνος στιλπνωτὴς τῶν πολυτίμων λίθων, ἐπενόει τὴν τυπογραφίαν καὶ συνεταίριζετο μετὰ τοῦ Ἰωάννου Φύστου, διὰ νὰ ἐκτυπώσῃ τὴν πρώτην λατινικὴν γραφὴν. Ἀλλ' αὐτῶν ἀκόμη προηγέθη ἡ εἰσβολὴ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ὁποίαν ἡ Δύσις ὀφείλει εἰς τὴν ἀτυχῇ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἔχθρᾳ τῆς τελευταίας τοῦ Βυζαντίου πολιορκίας. Ἐνῶ ὁ Μωάμεθ Β' ἀνεστήλου πρὸ τῶν ἐπάλξεων τῆς βασιλευούσης τὴν ἡμισέληνον, οἱ φυγάδες τοῦ Ἑλλησπόντου, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, κατήρχοντο πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ἀφυπνίσωσι τοὺς λαοὺς καὶ προπαρασκευάσωσι τὴν ἀναγέννησιν. Πόθεν ἀρχεται αὕτη δὲν εἶναι μαθηματικῶς ὀρισμένον, οὔτε δύναται ἀκριβῶς ἡ ἱστορία νὰ προσδιορίσῃ τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν μετὰ τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἰταλία, ἥτις αἰῶνας ὅλους ὑπῆρξε τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐν ᾧ συνηντῶντο οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, διὰ νὰ διεκδικήσωσι τὴν παντοκρατορίαν, ἐνεκολπώθη τοὺς φυγάδας καλλιτέχνας καὶ ἔπειτα τοὺς σοφοὺς καὶ ἐνεπνεύσθη πρώτη ἐκ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας. Ἐκεῖθεν ἐγένετο τὸ πρῶτον σημεῖον. Καὶ ἡ Ἰταλία, ἥτις ἀνέθρεψε τὸν Δάντην καὶ ἐνεκυμόνει τὸν Μιχαήλ Ἀγγελον καὶ τὸν Ραφαήλ, ἡ Ἰταλία, ἡ κατατετμημένη εἰς τοσούτας πολιτείας καὶ δουκάτα, ἡ ἔχουσα τοὺς πλειότερους τυραννίσκους καὶ τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε ἀφύπνιζεν ὁ ἐφιάλτης τῆς ξενικῆς εἰσβολῆς, κατάρθωσεν, ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἀπονάρχωσης, νὰ σημάγῃ πρώτη τὸ ἐγερτήριο. Τὰ ἄλλα ἔθνη ἦλθον ἔπειτα, ὅτε πλέον ἡ τέχνη εἶχεν ἀνδρωθῆ παρὰ τὸν Ἄρνον καὶ τὸν Τίβεριν.

Ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου ἀνῆλθον ἐπὶ τέλους ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ φιλοδοξία ὑπῆρξε σωτήριος διὰ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Μέχρι τινὸς μία μόνον ἐπιστήμη ὑπῆρχεν, ἡ θεολογία καὶ αὕτη εἰς ὀρισμένον τινὰ κύκλον. Αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι ἦσαν ἀπόσπαστοι. Ἐκεῖνος ὅστις ἐφωρᾶτο ἀναγινώσκων, ἐκινδύνευε νὰ νομισθῇ αἰρετικὸς, ὁπότε παραδόξως ἡ ἀγία ἔδρα ἠλλαξε πολιτεῖαν καὶ οἱ Πάππαι ἀπὸ διωκτῶν ἐγένοντο πρὸς

τάται τῶν γραμμάτων, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη κατεδίδωκον τὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποῖαν ἐφοβοῦντο. Ἐνόμιζον ὅτι ἔδωλεπον εἰς τὴν σκιάν τῆς σειομένην τὴν οὐράν τοῦ διαδόλου. Ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Γούτεμβεργ, ὁ Φαῦστος, ἦσαν πόσκι ἐνσαρκώσεις τοῦ Σατανᾶ. Μόνος ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀπορισθῆ, ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς διαφωτίζων τὴν θρησκείαν. Τότε δὲν εἶχε δημοσιεύσει ἀκόμη τὸ κατ' αὐτοῦ κατηγορητήριον ὁ Πέτρος Ῥαμὺ, ὅστις ἴσως μᾶλλον διὰ τοῦτο, ἐδολοφονήθη τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἢ διότι ἦτο Οὐγενόττος.

Τὰ γράμματα ἐφοβοῦντο ὀλιγώτερον. Εἶναι ἀληθές ὅτι πικρυνέπεσαν οἱ φωτοσδέσται, ὅποιοι ἦσαν ὁ Παῦλος ὁ Ε', ὁ σπάταλος καὶ ἐπιδεικτικὸς ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, ὅστις κατεδίδωκε τοὺς ἀκαθαρταίους τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι μετὰ χειρὶζόμενοι ἀρχαῖα κλασσικὰ ὀνόματα ἦσαν πλειότερον εἰδωλολάτραι ἢ χριστιανοὶ καὶ ὁ διαδόχτος φαρμακεὺς Ἀλέξανδρος Γ', ὁ Νέρων ἐκεῖνος μετὰ τῶν παπῶν, ὁ Ἀλέξανδρος Γ', ὁ πατὴρ τῆς Λουθητικῆς καὶ τοῦ Καίσαρος Βοργίη. Ἀλλ' ἐὰν ἀποχωρήσωμεν ἐκ τοῦ κατὰ λόγον δύο ἢ τρία ὀνόματα οἱ ἐξαπομένοντες μετὰ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν ΙΕ' ἐκτονταετηρίδα ὑπῆρξαν ἀληθεῖς ὑποφῆται τῶν Μουσῶν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἤθελον νὰ φάνωνται σοφοί· ἄλλοι ἦσαν τωόντι τειοῦτοι καὶ ὁ Νικόλαος Ε', πρὶν ἢ ἀκόμη περιβληθῇ τὴν τιάραν τοῦ ποντίφηκος κεκλησιμένος ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Φλωρεντίᾳ, τὴν ταξινόμησιν τῆς ὁποίας εἶχεν ἀναθέσει εἰς αὐτὸν ὁ ἀπὸ Μεδίκων Κοσμᾶς, κατεγίνετο εἰς τὸ ν' ἀντιγράφῃ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ χειρόγραφα. Τότε ἀκόμη ὠνομάζετο Θωμᾶς ὁ ἐκ Σαρζάνης καὶ Θωμᾶς Καλανδρόντος. Καὶ ὁ Πίος Β' εἶχεν, ἀναδειχθῇ πρότερον μετὰ τῶν λογίων, ὅτε ἀκόμη ἐκαλεῖτο Αἰνεῖας Σίλβιος. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Γ', καὶ τὴν ὀλιγοήμερον ἐξουσίαν τοῦ Πίου Γ' ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἰούλιος Β', ὁ προστάτης τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ῥαφαήλ. Ὁ Λέων Γ', ὅστις ἦλθεν ἔπειτα, ἀνήκει εἰς τὴν ἐπομένην ἐκτονταετηρίδα.

Ἀλλ' ἡ χώρα, ὅπου ἡ φιλολογία καὶ αἱ τέχναι ἐφθασαν ταχύτερον τὸ ἀπόγειον σημεῖον τῆς δόξης των ἦτο ἡ Φλωρεντία, ἐφ' ἧσον ἡγεμόνευσεν ὁ Κοσμᾶς, ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων καὶ εἶτα ὁ Λαυρέντιος. Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὁ Βοκκακίος καὶ ὁ Πετράρχης εἶχον ἐπιχειρήσει τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀναστήλωσεως τῶν γραμμάτων. Εἰσῆλθον εἰς τὰς μονὰς, ἀνεδίφησαν μετὰ τῶν κεκοιμημένων χειρογράφων, τὰ ὅποια ἡ ἀμάθεια τῶν καλογήρων εἶχεν ἐγκαταλείψει εἰς τοὺς μῦς καὶ τοὺς σῆτας, ἀνεῦρον τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἀνέγνωσαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι. Συγχρόνως δὲ ἐμπνεόμενοι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐκείνων, ὡς οἱ καλλιτέχναι ἐκ τῆς θεᾶς μόνῃς τῶν συντριμμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐπεχείρησαν νὰ μορφώσωσι καὶ γλῶσσαν καὶ ποίησιν. Καὶ ἤξεύρομεν πάντες πόσον ὁ πεζὸς λόγος τοῦ Βοκκακίου εἶναι ἀντάξιός τῶν στίχων τοῦ Πετράρ-

χου. Ἀλλ' ἄφοῦ οἱ δύο ἐκεῖνοι δραπέταγωγοὶ τῶν Μουσῶν ἀπεχώρησαν τῆς σκηνῆς, πικρυνέπεσε μικρὸν τι διάλειμμα, ἕως οὗ ἐπαφάνησαν ὁ Πόγγιος καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Πούλκιοι, ὁ Πολιτικνὸς καὶ ὁ ἀπὸ Μεδίκων Λαυρέντιος ἢ ὁ Πῖκος ὁ ἐκ Μικανδόλης καὶ ὅλη ἐκείνη ἡ πλειὰς, ἥτις ἐκόσμηε τὸν οἶκον τοῦ ποιητοῦ ἡγεμόνος.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Φλωρεντία δύναται τωόντι νὰ καυχηθῇ ὅτι ἦτο τὸ πρυτανεῖον τῆς ποιήσεως καὶ τῶν σοφῶν. Ἐκεῖ ἐζήτησεν ἄτυλον ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος ὁ διδάσκαλος τοῦ Πολιτικνοῦ, φεύγων τὴν δουλωθεῖσαν πατρίδα, ἐκεῖ ἐδίδασκεν ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης τὴν Ἑλληνικὴν, ἐνῶ πρὸ αὐτῶν εἶχε διαπερικιωθῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Ἑμμανουὴλ Χρυσολαρᾶς. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ μελέτη τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἤρχισε νὰ γενικεύηται καὶ μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας ἐξεδίδεν ὁ Λανδῖνος τὰς ᾠδὰς τοῦ Ὀρατίου καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μετὰ τοῦ Κρητὸς τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Τότε ἐπλουτίσθη ἡ φερώνυμος τοῦ Λαυρεντίου βιβλιοθήκη, τῆς ὁποίας εἶχεν ἤδη καταθέσει τὸν θεμέλιον ὁ Κοσμᾶς. Ὁ Λαυρέντιος ἀπέστειλε πανταχοῦ τῆς γῆς πρὸς συλλογὴν τῶν χειρογράφων· εἶχεν ἀνοίξει τοὺς θησαυροὺς του καὶ, ὡς ἔλεγεν ὁ Πολιτικνός, ἐάν ποτε ἡ περιουσία του ἤθελεν ἐξαντληθῇ, θὰ ἦτο ἕτοιμος νὰ πωλήσῃ καὶ τὰ ἔπιπλα τῆς οἰκίας του εἰς ἀγορὰν τοιούτων. Τότε δὲ ἀπεστάλη, ὁ Λάσκαρης εἰς τὸν Ἀθῶνα καὶ ἄλλας μονὰς, ὁπόθεν ἐπικνήληε φέρων μετ' αὐτοῦ περὶ τὰ δις ἑκατὸν χειρόγραφα.

Ὄφειλον νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τοῦ Κοσμᾶ, ὅστις προηγέθη τοῦ Λαυρεντίου εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Φλωρεντίας, διότι ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ κατέλαβε τοὺς Ἰταλοὺς ἡ βιβλιομανία καὶ ἤρχισαν νὰ διατρέχωσι ξηρὰν καὶ θάλασσαν καὶ κατὰ τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ἀρίζοντος εἰς ἀνκκάλυσιν ἀρχαίου τινὸς χειρογράφου, ὅπως οἱ θαλασσοπόροι τοῦ ὠκεανοῦ εἰς ἀνκκάλυσιν ἀγνώστων χωρῶν. Ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον μυθιστορίαν αἱ περιπλανήσεις τοῦ Πογγίου, ὅστις διέτρεξεν ἐκτὸς τῆς ἰδίας πατρίδος του τὴν Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν καὶ ἔπειτα διεπερικιῶθη ἐκείθεν τῆς Μάγχης, ἀνακαλύπτων ἐδῶ μὲν χειρόγραφον τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ἢ τῶν Ἀργοναυτικῶν τοῦ Βαλαρίου Φλάκκου, ἐκεῖ δὲ τὰ ἔπη τοῦ Λουκρητίου ἢ τοῦ Στατίου.

Τρεῖς ἕτεροι εἶχον ἐκδράμει μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ὁ Ἰωάννης Λουρίσπας, ὁ Γκουαρίνης καὶ ὁ Φραγκῖσκος Φίλελφος. Ὁ πρῶτος ἐπανήρχετο μετ' ὀλίγον εἰς Βενετίαν ἀποκομίζων πλουσιωτάτην λείαν τριάκοντα καὶ δύο χειρογράφων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τὰ ἔπη τοῦ Πινδάρου, τὰ ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, οἱ δικάλογοι τοῦ Πλάτωνος. Εἰς ἀγορὰν τῶν χειρογράφων τούτων ὁ Λουρίσπας, εἶχε θαπνήσει ὅλην αὐτοῦ τὴν περιουσίαν καὶ ἐπανήρχετο πένης. Ὁ Φίλελφος εὔρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κάλλιστον χειρόγραφον, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Χρυσολαῤᾤ, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη ἄλλὰ

μετὰ ἑπτὰ ἔτων ἀπουσίαν ἐπανερχόμενος δὲν ἔφερεν ἢ πτωχὴν τινὰ συλλογὴν χειρογράφων καὶ τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὸ θράσος του, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ φίλερις ἐκεῖνος συγγραφεὺς, ὅστις ἐδίδασκε τὴν πρῶτον ἐν Βολωνίᾳ καὶ τὸ ἐσπέρως τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν Παδοῦᾳ, ἠγαπήθη ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ὤφελεν. Ὁ μᾶλλον ἀτυχὴς ἐκ τῶν τριῶν ὑπῆρξεν ὁ Γκουαρίνης, ὅστις ἐπιτρέφων ἐντυχίησεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπώλεσεν ὅ,τι πολύτιμον φορτίον συνεκόμιζε. Οἱ ἐταῖροι αὐτοῦ ἐνεθυμήθησαν τὸ νευάγιον τοῦ Αἰκντος τοῦ Ὀυλέως παρὰ τὴν Γηρκίαν πέτρην καὶ ἀνέφερον εἰς αὐτὸν τοὺς στίχους τῆς Ὀδυσείας. Αὐτοῦ δὲ ἡ θλίψις, καθ' ἣν στιγμὴν ἔβλεπε βυθιζόμενον εἰς τὰ ἄδυτα τῆς θανάσεως τὸν θησαυρὸν, ἦτο τοσκούτη, ὥστε ἐξαίφνης αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς του ἐγένοντο λευκότεραι τοῦ ἀφροῦ, ὅστις ἀντὶ ἐπιταφίου λίθου ἐκάλυπτε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τίς οἶδε πόσα ἄγνωστα σήμερον κειμήλια.

II

Ἐνῷ οὕτω ἕκκαλος καὶ ὅλη ἔμπνευσις καὶ ζωὴ ἡ Ἰταλία ἐξήρχετο τῶν προμαχόνων εἰς ἀνοικτὸν πεδῖον, θηρεύουσα εὐρύτερον ὀρίζοντα καὶ ἔδρεπε τὰ πρωτόλια κρείττονος ἐποχῆς, ἡ Γαλλία ἀνῆκεν ἀκόμῃ εἰς τὸν μέσον αἰῶνα. Ἐτέρπετο εἰς τὰ θεάματα τῶν μυστηρίων, τὰ μεγάλᾳ Διονύσι τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτε ἄγγελοι καὶ δαίμονες ἐνεφανίζοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς διαμφοισθητοῦντες τὴν ψυχὴν ἢ τὸ δέσμα ἁγίου τινὸς τῆς ἡμέρας, ὅστις συνήθως ὑφίστατο ἀληθὲς μαρτύριον. Ὁ Κάρολος 5', ὅστις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἠσθάνετο πληξίν, παρὰδόξως δὲν ἠσθάνθη τοιαύτην, ὅτε κατὰ πρῶτον παρέστη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοιοῦτου τινὸς δράματος καὶ ἐπέτρεψε διὰ διατάγματος εἰς τὴν ἀδελφότητα ἐκείνην νὰ διδάσκη ἐλευθέρως ἐντὸς τῶν Παρισίων. Ἐκτοτε τὰ θεάματα ἐδιπλασιάσθησαν καὶ τὰ παθήματα τοῦ Ἰησοῦ. Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἦτο ἡ παρχμονὴ τῆς τραγωδίας· αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Ἰησοῦ ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσιν ὑψηλὸν καὶ μέγα δράμα, νὰ γεννήσωσι τοῦλάχιστον ἓνα Γρηγόριον Ναζιανζηνόν. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν· οἱ δεῦτεροι διεσκεύαζον τοὺς πρώτους ἢ ἦσαν ἀπλοῦ μιμηταί, ποιηταὶ λόγων, ἄνευ ἐμπνεύσεως, ἄνευ δυνάμεως. Οἱ ἱεροκήρυκες εἶχον πολέμησαι τὸ δράμα ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος, τὰ παρλακρέντα εἶχον ἐκδώσει ἀποφάσεις ἐναντίον αὐτοῦ. Τότε ἐνεθυμήθησαν τὴν ἱστορίαν, τὰς ἱπποτικὰς διηγήσεις, τὸν Βοκκάκιον καὶ ἡ τραγωδία, εἴαν ποτε ὑπῆρξε τοιαύτη μετεβλήθη εἰς κωμωδίαν, ἀλλὰ κωμωδίαν ἀγροῖκον, ἄνευ τοῦ ἀττικοῦ ἐκείνου ἁλατος, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς τοὺς μετέπειτα Γάλλους συγγραφεῖς. Τὸ μόνον ἄξιον λόγου μνημεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ὁ περιλάλητος μῦθος τοῦ Πατελέν, ἔργον ἀγνώστου ποιητοῦ, ὑπόθεσιν ἔχον τὰ στρατηγήματα πονηροῦ τινος δικηγόρου—ὁ Πατελέν ἦτο δικηγόρος—ὅπως προμηθευθῇ

ἀνεξόδως τὰ ἐνδύματα, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο, ὅστις ἐπληρώθη, ἔπειτα διὰ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ὑπὸ τοῦ πελάτου του. Ἐκ τῆς κωμωδίας ταύτης παρέμεινεν ἀντὶ παροιμίας ἡ φράσις ἐκείνη, *revenons à nos moutons*, δι' ἧς ὁ δικαστὴς ἀνεκάλει εἰς τὴν τάξιν ἐξ ὑπαμοιβῆς τὸν δικηγόρον ἢ τὸν ἔμπορον, ὁσάκις ἐξήρχοντο τοῦ θέματος.

Φοβοῦμαι μὴ τις ἐξ ὑμῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μοι ἐπαναλάβῃ τὴν φράσιν τοῦ δικαστοῦ καὶ ἐπανερχομαι εἰς τὰ μυστήρια, τὰ ὅποια αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν, ὡς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁποίων, ὅπως ἐκ τῆς διονυσιακῆς πομπῆς, ἐγεννήθη ἡ κωμωδία καὶ ἡ σάτυρα καὶ μετέπειτα τὸ δράμα. Ἡ σάτυρα τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπροκάλυπτος, φορτικὴ καὶ ἐνίοτε τολμηρὰ, ἀφοῦ δὲν ἐφείσθη οὔτε τοῦ Λουδοβίκου IB', τοῦ ὁποίου ἀπὸ σκηνῆς διέσυρε τὴν φιλαργυρίαν. Ὁ Λουδοβίκος φαίνεται ὅτι δὲν δυσανησχέτει διὰ τοῦτο. Προτιμῶ, ἔλεγε, νὰ τοῖς προξενῇ γέλωτα ἢ φιλαργυρίαν μου ἢ δάκρυα ἢ σπατάλη μου.—Βραδύτερον ἡ κωμωδία ἠναγκάσθη νὰ κατέρχεται εἰς τὴν ἀγορὰν φέρουσα προσωπίδα. Οἱ καιροὶ εἶχον ἀλλάξει. Ἡ ψαλὶς τοῦ λογοκριτοῦ περιέκοπτε τὰς πτέρυγας τῆς φαντασίας, ὁσάκις αὕτη ἀνῆρχετο μέχρι τοῦ θρόνου ἢ ἐσατύριζε τὸν κληρον. Τότε ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀλληγορίαν, ἀλλ' οὐχὶ πλέον τοῦ Δε-Λορρί ἢ τοῦ Μέγκ, ἀλλὰ τὴν ἀλληγορίαν τῆς σατύρας, ὁσάκις αὕτη δὲν δύναται ἀποινεῖ νὰ εἴπῃ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ μόνος λυρικός ποιητὴς μετὰ τὸν Κάρολον τῆς Αὐρηλίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ὁ Βιλλὼν, ὁ βαλκωντιστόμος, ὅστις ἔκλεπε τῆδε κακεῖσε ὀλίγα σκουῖδα διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα τοῦ καπηλείου, ὅστις ἐγνώρισε τὰς φυλακὰς πάσας, μετῆλθε πάντα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἔφθασε δις μέχρι τοῦ τόπου τῆς ἀγχόνης του, ὁ Βιλλὼν, ὅστις ἐδοκίμασε τὴν πείναν καὶ συνηντήθη πλέον ἢ ἀπαξ μετὰ τῆς δυστυχίας καὶ ὅστις πολλὰκις μετανοῶν ἐλάμβανε τὴν γραφίδα καὶ ἐμπνεόμενος ἐξ αὐτῆς τῆς δυστυχίας ἔγραφε τοὺς καλλίστους στίχους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ γραφῶσι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἡ τυπογραφία εἰσῆχθη ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1470 ὑπὸ Γερμανῶν τεχνιτῶν καὶ ἤρχισε νὰ δημοσιεύῃ ἀνὰ μίαν τὰς ἱστορικὰς μυθιστορίας, ὅσαι τότε διέτρεχον τὴν Εὐρώπην. Τὸ μόνον σπουδαῖον ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κατακλείς τῶν ὅσα παρήγαγεν ὁ IE' αἰὼν, εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Comines, τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ τῆς Γαλλίας, μετὰ τὸν χρονογράφον Froissart. Ὁ Comines ὑπῆρξεν ὁ ἐγκωμιστὴς τοῦ IA' Λουδοβίκου, τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, ὅστις προσχείριζε τοὺς κουρεῖς τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τοὺς δύο δημίους εἰς ὑπασπιστάς του καὶ ὅστις ἐνῶ διὰ τοῦ εὐγενεστέρου τρόπου ἐδηλητηρίαζε τὸν ἀδελφόν του, παρεκάλει ἔπειτα τὴν Παναγίαν, τὴν καλὴν του κυρίαν, νὰ τῷ συγχωρήσῃ. Τὸ μέγα λάθος τοῦ Κομίνη ἦτο ὅτι ὑπῆρξεν ἀνλικὸς πρὶν ἢ γεῖναι ἱστοριογράφος καὶ ὅτι πολὺ ἀργὰ ἐνθυμεῖται τὰ καθήκοντα τοῦ ἱστο-

ρικού και τότε ακόμη μετὰ δειλίας ἐκφέρει τοὺς ἀφορισμοὺς του. Ὡς ἄλλοις ἦτο ἡ ἀναστάσις τῶν γερμανικῶν λαῶν. Ἐκεῖ προηγέθη ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις. Ἡ ποίησις τῶν ἔφερεν ἀκόμη τὴν πανοπλίαν τῶν ἱπποτῶν καὶ ἐκεῖνοι πλεονέτερον ἢ οἱ Γάλλοι, ἀνῆλθον εἰς τὸν μέσον αἰῶνα. Οἱ Γερμανοὶ ἦσαν ἀκόμη Γότθοι. Ἡ ἀναγέννησις ἐπῆλθεν ἄργα πολὺ. Μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισε νὰ ὑποφώσκη τὸ λυκχυγὲς ἐκεῖθεν τοῦ Ῥήνου. Τότε ἡ Γαλλία διήρχετο τὴν ἐποχὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸν χρυσοῦν τῆς ποιητικῆς αἰῶνα. Οἱ Γερμανοὶ ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσι τοὺς γείτονάς των, ἐντεῦθεν τοὺς Γάλλους, ἐκεῖθεν τοὺς Ἀγγλοσάξωνας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦσαν μάλλον συγγενεῖς. Δύο σχολαὶ ἀντεμετωπίσθησαν τότε ἐν Γερμανίᾳ, ἀντίπαλοι. Τῆς μιᾶς ἐπρυτάνευεν ὁ Γέλλερτ καὶ ὁ Βάις· ἡ γέτι τῆς ἄλλης ἦσαν ὁ Χάλερ καὶ ὁ Βῶδμερ. Ἀλλ' οὐδετέρω αὐτῶν ἀνέδειξεν ἄμέσως τότε ἕνα καὶ ἀντάξιον μιμητὴν, ἕως οὗ βροχύτερον ἐτάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δευτέρας ὁ Κλόπστοκ, ὁ Μίλτων οὗτος τῆς Γερμανίας, ὁ Κλόπστοκ, ὁ ποιητὴς τῆς Μεσσιάδος. Οἱ θαυμάζονται τῆς γαλλικῆς τέχνης, εὖρον καὶ ἐκεῖνοι ἔπειτα τὸν ἀρχηγόν των, ὅτε ἔγραψε τὸν Ὑπερίωνα καὶ τὴν κρίσιν τοῦ Πάριδος ὁ σοφὸς Βείλανδ, ὅστις ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ἐμελέτησε τὸν Βολταῖρον, οὗτινος ἐζήλωσε τὴν δόξαν.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν ἡ Ἰταλία πρωταγωνιστοῦσα, διήρχετο τὸν Ῥουβίκωνα, οἱ Γερμανοὶ εἶχον συμπληρώσει μόλις τὴν μεγάλην ἐθνικὴν των ἐποποιίαν, τοὺς Niebelungen. Εἶχον ἐκναλάξει καὶ αὐτοὶ τῆς ἱπποτικῆς μυθιστορίας τῆς Δύσεως. Ὁ Λάμπρεχτ, διὰ τοῦ ποιήματός του, κατέστησεν ἤδη κοινὰς καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ βορρᾶ, ὅσας ἡ Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἶχον σωρεύσει παρὰδόξους διηγήσεις περὶ τοῦ Μακεδόνα Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ Ψευδοκαλλισθένους μέχρι τοῦ Ἀλβερτίχου τῆς Βεστανσῶνος. Οἱ Minnesinger τοῦ ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος εἶχον ψάλλει τὴν Ἀνοιξιν καὶ τὸν Ἑρωτα καὶ ἦσαν ἔτι ἐνκυλὰ τὰ ἄσπρα τοῦ Βάλτερ von der Vogelweide, ὅστις ἐκοιμήτο ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς ἰτέας, πρὸς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Βυρτσβούργης. Ἀλλ' ἤδη ἡ ποίησις τῆς ἡμέρας ἦτο ἡ σάτυρος, ὑπὸ τὸν τύπον τῆς διδακτικῆς ποιήσεως. Οἱ καλόγηροι καὶ ὁ Πάππας, ἦσαν τὸ προχειρότατον θέμα. Ὁ Πάππας ἐκήρυττε τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὁ Βάλτχερ, ὁ δρέψας τὴν πρώτην δάφνην εἰς τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα τῆς Βυρτσβούργης, κατηγορεῖ αὐτοῦ ὅτι ἐσκέπτετο νὰ σφετερισθῇ τὸ συναζόμενον χρῆμα ὑπὲρ τοῦ πολέμου, καὶ νὰ ὑποκινήσῃ δι' αὐτοῦ εἰς ἐκνάστασιν τοὺς λαοὺς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ποίησις προέλαβε τὸν Λούθηρον, ὅτι διεμαρτυρήθη ἐκεῖνη πρὸ αὐτοῦ, ἀφοῦ ὁ Freidank, εἶχεν ἤδη ἐγείρει φωνὴν κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν συγχωροχαρτίων. — Εἶναι ἄλογον, ἔλεγεν, ὅπως ἄλογον νὰ πιστεύῃ τις εἰς τὴν ἄφρσιν, τὴν ὁποίαν ἀμαρτωλὸς χορη-

γαρ εἰς ἕτερον ἀμάρτωλόν. Ἐάν ὁ Πάππας, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συγχωρῇ τὰς ἀμαρτίας, χωρὶς νὰ προηγηθῇ καὶ μετάνοια, ἔπρεπε νὰ λιθοβοληθῇ, ἔάν καὶ μίαν μόνον χριστιανικὴ ψυχὴ ἄφινε νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἄδην. — Ὁ Ἰππηλάτης τοῦ Οὐγού von Trimbarg δὲν εἶναι ὀλιγώτερον δριμύτα σάτυρον κατὰ τοῦ κλήρου ἢ ὁ ἐφημέριος Amis τοῦ Στρίγκερ. Ἡ ποίησις, ἰσυνεῖ προμηντεύουσα τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου, εἶχεν οὕτω μυστα τοὺς μέλλοντας στρατιώτας τῆς ἀναμορφώσεως. Καὶ ἡ ἀναμορφωσις ἀνεπτέρωσεν ἔπειτα τὴν σάτυρον, διότι ἐνῶ ἡγωνίζοντο ἀκόμη οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθήρου κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς, ἐδημοσιεύοντο συγχρόνως αἱ περιώνυμοι λατινικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ulric von Hutten, ὁ Ἐξορκισμὸς τῶν τραλλῶν τοῦ Μοῦρνερ.

Ἡδὴ ἀνέτελλεν ὁ αἰὼν τοῦ Λέοντος Ι', ὁ ΙΓ' αἰὼν, καθ' ὃν ἡ μὲν Ἰταλία ἐπαδείκνυε θριαμβευτικῶς τὰς πύλας τοῦ Γυβέρτη, τὸν Δεῖπνον τοῦ Leonardo da Vinci, τὰ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ραφαήλ, τὴν Δευτέραν παρουσίαν καὶ τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηναίων, τὰ δὲ ἄλλα ἔθνη παρηκολούθουν τὸ ἔργον τοῦ θριάμβου τῆς, καὶ προσεπάθουν νὰ μιμηθῶσι τοὺς ἀριστοτέχνους τῆς. Ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ῥώμη, καὶ ἐκ τῶν δύο μᾶλλον ἡ πρώτη, ἦσαν αἱ νέαι Ἀθῆναι τῆς τότε ἐποχῆς, αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους. Καὶ κατήρχοντο ἀπὸ τοῦ βορρᾶ νὰ μιμηθῶσι τὰ μυστήρια τῆς τέχνης, ἐνῶ ἡ ἰταλικὴ φιλολογίᾳ διέτρεχε τὸν κόσμον. Ἦτο πανταχοῦ εὐπρόσδεκτος, εἶχε τοὺς θιασώτας καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν ἐλαττωμάτων τῆς.

Καὶ ὅμως ἡ Γερμανία δὲν συνεταράχθη ἀμέσως τότε. Εἶχεν εἰσελθεῖ εἰς ἄλλον ἀγῶνα, ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ ὁποίου ἔμελλε ν' ἀποφασισθῇ ἡ τύχη καὶ τὰ ὅρια τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς. Τὸ ἔργον τοῦ Λουθήρου δὲν ἦτο ἐντελὲς νέον ἔργον. Ἀπὸ τοῦ 1415 ὁ Ἰωάννης Οὐσσος εἶχεν ἀσπασθῇ τὰς ιδέας τοῦ Γουίκληρ. Ὁπρώην ἐξομολογητῆς τῆς βασιλείσεως τῆς Βοημίας, ἀρχηγὸς ἰδίᾳς αἱρέσεως ἀπέκρουε τοὺς ἀγίους καὶ διαμαρτύρετο κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάππα, διακηρύττων ἕνα καὶ μόνον θεὸν ἄξιον λατρείας. Ὁ Ἀλέξανδρος Ε' ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου ἐσφενδόνισε τότε κατ' αὐτοῦ τὸν κερκυνδὸν καὶ προσεκάλει τὸν ἀντάρτην ν' ἀπολογηθῇ. Ὁ Οὐσσος παρῆστη ἐνώπιον τοῦ ἐν Κωνσταντίνῃ δικαστηρίου· ἀλλὰ δὲν ἀπηρνήθη τὰς ἀρχάς του καὶ προετοίμησε ν' ἀνέλθῃ τὴν πυρᾶν. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰερώνυμος ὁ ἐκ Πράγας ἐφοβήθη κατ' ἀρχάς καὶ ἦτο ἐτοιμὸς ἵτω νὰ ἐγκυλίπῃ τὸν παραστάτην· ἀλλ' ἔπειτα ἐπὶ κινήθη ζητῶν μόνος τὸν στέφανον, ὡς ἔλεγε, τοῦ μάρτυρος καὶ ἀντίκρουσε τὴν πυρᾶν χωρὶς νὰ ὀχριάσῃ. Ἡ τέφρα τοῦ καέντος ἀποστάτου ἐρρίσθη εἰς τὸν Ῥῆνον· ἀλλ' οἱ Οὐσσῆται ἀνεστάσαν ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον τὴν Βοημίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. Μετ' ὀλίγον ἐφάνη ὅτι γαλήνη διαδέχεται τὴν τρικυμίαν, ἕως οὗ ἕτερος

πυρσευτής ἤναψε τὰς φρυκτωρίας καὶ προσεκάλεε τοὺς λαοὺς εἰς ἐπαναστάσιν.

Ἦτο τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Φραγκίσκου τοῦ Α', ὅτε ὁ Μαρτί-
νος Λούθηρος ἐδημοσίευσε τὰς 95 προτάσεις τοῦ κατὰ τῶν συγχωροχρε-
τίων τοῦ Πάππα. Ὁ Αὐγουστῖνος μοναχὸς προσέβαλε τὴν ἀγαμίαν τοῦ
κλήρου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάππα
καὶ ἐπὶ πλεονεκτή τὰ δόγματα καὶ πλήρη θάρρους ἐκ τῆς θυέλλης, τὴν
ὁποῖαν ἐξήγειραν, ἐζήτησε νὰ ἀνιδρύσῃ νέαν ἐκκλησίαν. Ὁ ἱεροεξεταστής
παραδίδει εἰς τὰς φλόγας τὰς προτάσεις του, ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες τοῦ βορρᾶ
εἶχον ἀποδεχθῇ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς ἀλαζόνης ρωμικῆς
αὐλῆς. Ἐπροστάτευσεν αὐτὸν ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας, τὸ πανεπιστή-
μιον τῆς Βυτεμβέργης καὶ συνήρχετο ἔπειτα ἡ πρώτη δίαιτα ἐν Σπίρα τὸ
1525, ἥτις ἐνομιμοποίησε τὴν ἐπαναστάσιν τοῦ Λουθήρου. Ὁ Λέων Γ' πα-
ρέδιδε ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὸν διάβολον τὸν ἐπαναστάτην. Ὁ Λούθηρος,
ἐφρεσβιάλων ματαίως τὴν ἀπόφασιν τοῦ κακῶς πληροφορημένου ἀρχιερέως
πρὸς τὸν κάλλιον πληροφορημένον, ἔκκλειν εἰς ἀπάντησιν ἐν Βυτεμβέργῃ
πανηγυρικῶς ἐπὶ τῆς δημοσίης πλατείας τὴν βοῦλλαν τοῦ ἀφορισμοῦ του.
Ἡ δίαιτα τοῦ Βόρμς προσεκάλεε αὐτὸν ν' ἀπολογηθῇ. Ὁ Λούθηρος ἠρνήθη
νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς διαίτης καὶ νὰ ἀποκηρύξῃ τὰ δόγ-
ματά του καὶ ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Βερτδούργου, ὅπου ἔκρυπεν αὐτὸν ὁ
Ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας διέσπειρεν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὰς σατύρας του
κατὰ τοῦ Πάππα. Οἱ μνηστῆραί του ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον δημιουργήσει ἕκα-
στοι ἰδίαν αἵρεσιν. Ὁ Θωμᾶς Μύντσερ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀναδοκπιτιστῶν
ἀνεκήρυττε τὴν κοινοκτημοσύνην καὶ οἱ χωρικοὶ ἔτρεχον ἀθρόοι ὑπὸ τῆς
σημαίας του σπεύροντες τὸν τρόμον καὶ τὸν θάνατον. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν
εἶχε μεταβληθῇ εἰς μανίαν. Ἐξανέστη ὁ Λούθηρος κατὰ τοῦ νέου ἐχθροῦ,
ἐξανέστη δὲ καὶ ἡ Γερμανία ὅλη· ἀλλὰ δὲν ἐπρόκειτο πλέον μόνον περὶ
δογμάτων θρησκευτικῶν. Ὁπαδοὶ τοῦ Μύντσερ ἦσαν οἱ χωρικοὶ, οἱ κατα-
πιεζόμενοι χωρικοὶ, οἵτινες ἠγείροντο ἵνα διεκδικήσωσι δικαιώματα καὶ
ἐλευθερίας, ὅσας τοῖς εἶχον ἀφαρπάξει οἱ φεουδάρχαι καὶ ὁ κλήρος. Ἦλθεν
ἔπειτα ὁ ἐφημέριος τῆς Ζυρίχης, ὁ Ἐλβετὸς Σβίγγλιος, ὅστις ἀπέκρουε
τὴν ἰδέαν τοῦ προπαιτορικοῦ ἀμαρτήματος, τὰς νηστείας, τὰς εὐχὰς, τοὺς
ἀγίους καὶ προσηλύτιζεν ἀνὰ ἐν τὰ καντόνια τῆς Ἐλβετικῆς δημοσπονδίας.

Τρία ἔτη μετ' αὐτὸν ὁ προφήτης τῆς Λαίδης ἀνεκηρύσσετο ἐν ὀνόματι
τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐφαρμόζων τὸν νόμον τοῦ
Μωϋσέως ἐνομοθέτει τὸ διαζύγιον καὶ τὴν πολυγαμίαν. Εἶχε τὸν ἀσια-
τικοῦ μεγαλείου ὁ εἰκοσιπενταετής ἐκεῖνος νεανίας, ὅτε ἔφερεν ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς τὸ χρυσοῦν στέμμα καὶ ἐπὶ τῶν νώτων τὴν χρυσοῦφαντον πορφύ-
ραν, ὅτε τριάκοντα ἵπποι μετὰ πολυτελῶν ἐφιππίων καὶ χρυσῶν ἀναβολέων
ἠκολούθουν τὸν ἵππον του παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ὁποῖου δύο θεράποντες ἐκρά-

τούν ὁ μὲν γυμνὸν ἔϊφος, ὁ δὲ τὴν βίβλον καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸ στέμμα του, δεκχπέντε δὲ γυναῖκες, φέρουσιν ὁλοσυρικὰ ἐνδύματα διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποικιλμένα συνώδευον τὸν Προφήτην βασιλέα ἐξερχόμενον τῶν ἀνγκυρόρων του. Ἡ θεατρικὴ αὕτη πολυτέλεια διήρκεσεν ἐφ' ὅσον μόνον ὑπῆρχον τροφαὶ εἰς τὰς δημοσίας ἀποθήκας, ἀλλ' ὅμως ὁ ἄρτος ἐξέλιπε καὶ τὸ θάρος ἐξέλιπε μετ' αὐτοῦ. Οἱ πολιορκηταὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ ἐποιήσαντο τὴν τελευταίαν ἐφοδὸν. Ὁ Ἰωάννης, αἰχμάλωτος τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μυστινῆς, παρεδίδατο μετ' ὀλίγον εἰς τὰς βυσσάνους, καὶ τὸ πτώμα του ἀνηρτάτο ἐπὶ τοῦ ὑψίστου πύργου τῆς πόλεως. Τοὺς αἰματηροὺς τούτους ἀγῶνας ὑπεκίνει πλείονον ἢ αὐτὴ τῆς Ῥώμης. Ἀνερίπνιζεν ἐκείνη τὸ πῦρ, ρίπτουσα ἑλκιν ἀντὶ ὕδατος, καὶ ἐζήτει νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐνότητα διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βίας. Τὴν πολιτικὴν τούτην ἐνεκκίνισεν ὁ Ἰννοκέντιος Γ', ὁ κηρύξας τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἀλβινῶν, καὶ παρὰ τοὺς εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν σφαγὴν τοὺς εὐσεβεῖς ἐκείνους αἰρετικούς, ὁ Ἰννοκέντιος, ὅστις καθιέρωσε τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ἱερὸν δικαστήριον, τὸ ὅποσον ἐμελλε νὰ δικάσῃ καὶ παρὰ δώσῃ εἰς τοὺς δημίους τόσα μετέπειτα θύματα. Ἐφεξῆς οἱ διάδοχοι τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐπέσειον ἐκάστοτε ὡς φόβητρον τὸν κεραυνὸν, ὅσκις δὲν εἶχον νὰ παρὰ δώσωσιν τινὰ εἰς τὸ πῦρ. Ὁ Κάρολος Ε' ὁ αὐτοκράτωρ ἐφάνη πολιτικώτερος τῶν παπῶν καὶ συνεθηκολόγησεν ἐνωρὶς μετὰ τῶν διχμαρτυρουμένων.

Ἡ μεγάλη αὕτη θύελλα, ἥτις διεδόνει ὁλόκληρον τὴν Γερμανίαν, ἐμελλεν ἐπίσης νὰ συνταράξῃ καὶ τὴν γείτονα χώραν, εἰς ἣν, πρόδρομος τῆς ἀναμορφώσεως εἶχε μεταδοθῇ ἡ τυπογραφία. Ἡ φωνὴ τοῦ Λουθήρου ἀντήχει καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου. Ὄφειλον νὰ εἴπω ἡ φωνὴ τοῦ Καλβίνου, διότι μόνον δι' αὐτοῦ ἡ Γαλλία συνεχρωτίσθη μετὰ τῶν ἀναμορφωτῶν. Ὁ Καλβίνος ἦτο Γάλλος, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ ἑαυτὸν εἰς ἐξορίαν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν θάνατον, τὸν ὅποσον δὲν ἀπέφυγον ἔπειτα οἱ μαθηταὶ του.

Ὁ ἀνχωρητὴς τῆς Γενεύης ἐγείρεται ἀμείλικτος κατὰ τῶν ἁγίων λειψάνων, ἅτινα εἶχον σωρεῦσαι εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια οἱ κληρικοὶ, ἐξακοντίζει φιλιππικούς κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ ὑπὸ τὸ πρῆμα τῶν ἀναμορφωτικῶν ιδεῶν τοῦ Λουθήρου ἀνελίσσει ἴδιον θεολογικὸν σύστημα. Τὸ πεδίον τῆς μάχης μετατίθεται ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου, καὶ οἱ Λουθηρανοὶ ἀναβαπτίζονται Καλβινισταί. Μεταξὺ τῶν δύο αἱρέσεων ὑπῆρχον οὐχὶ ὀλίγαι διαφοραί. Ὁ Καλβίνος ἀπέκρουε τὴν ἐπὶ κλησίαν τῶν ἁγίων, τὸ καθαρτήριο, τὸν Πάπην, τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἱερεῖς, τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, καὶ ἐπὶ πλέον τὴν αὐτοῦσιον παρουσίαν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, ὅπερ παρεδέχετο ὁ Λουθερος. Ὁ Καλβίνος εἶχε τι τὸ δεσποτικὸν καὶ τραχὺ, ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ καὶ μισάνθρωπος ἔτι. Ἡ Γενεὺς ἡσθάνθη πῆσιν φιλοξενούσα τὸν Καλβί-

νον, ὅστις ἤθελε νὰ μεταβάλη καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως καὶ τοὺς νόμους εἰς ὄργανα τῶν ἰδεῶν του. Ἀποδιώκεται ἐκεῖθεν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνακαλεῖται καὶ ἐπικνέρεται θρασύτερος, καταδιώκων τοὺς ἀντιπάλους του ἐν ὀνόματι τῶν νόμων καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλ' ἄφ' ἑτέρου οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ καταδιωκόμενοι ἐν Γαλλίᾳ, εὐρίσκουσιν ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ ἄσυλον καὶ φιλοξενίην, ἀνευρίσκουσι τὸν μέγαν διδάσκαλον, ὅστις ἀκάματος ἐργάζεται νυχθημερὸν, ἀναδιφῶν καὶ ἐρμηνεύων τὰς Γραφάς. Ὁ Καλβῖνος ἦτο τέκνον καὶ οὗτος τῆς ἀναγεννήσεως, ἐβαπτίσθη εἰς τὰ νάματά της, ἐμελέτησε τοὺς ἀνακαλυφθέντας θησαυροὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ἐπιστήμην, τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἄλλο μετεχειρίσθη καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα ἢ εἰς ὑποστήριξιν τῶν θρησκευτικῶν του καινοτομιῶν. Μόνη ἀλήθεια δι' αὐτὸν ἦσαν αἱ Γραφαί, καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐζήτει νὰ καταστήσῃ προσιτὴν εἰς τοὺς μὴ δυνάμενους νὰ ὑψωθῶσι μέχρις αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιβάλη ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἤρνοῦντο νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς ἀρχάς του.

Ὁ Φραγκίσκος εὐρέθη ἀντιμέτωπος τῆς μεγάλης ταύτης τῶν πνευμάτων ἀναστατώσεως. Τὸ κατ' ἀρχάς δὲν εἶχεν ἐννοήσει τὸν κίνδυνον ἢ δὲν ἤθελε νὰ καταδιώξῃ τοὺς ἀντάρτας, ἀλλ' ἔπειτα εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ Concordatum, τὸ ὅποτον συνυπέγραψε μετὰ τῆς παπικῆς αὐλῆς, ἤψεν ἐν μέσαις πλατείαις τὴν πυρὰν, καὶ πκρεῖχεν εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς Ῥώμης ὑπηκόους συχνὸν θέαμα, τὸ μαρτύριον τῶν καιομένων αἰρετικῶν. — Συλλάβετε τοὺς ὑπόπτους ἐπὶ λουθηρισμῷ—ἀνεφώνει ὅλος ὁργή—δὲν θέλω νὰ μείνῃ οὔτε εἷς.—Ἐὰν καὶ μετὰ τὸ τῶν τέκνων μου, προσέθετεν, ὑπῆρχέ τις συνένοχος τῶν, ἤθελον ἐγὼ αὐτὸς τὸ προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν θεόν. — Ὁ Φραγκίσκος ἔλεγε ταῦτα μετὰ τοὺς λιθέλλους, οἵτινες εὐρέθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Λούβρου καὶ ἐντὸς τοῦ ἰδίου θαλάμου. Ἀλλ' ἦτο νεώτερος ἀκόμη, ὅτε πειθόμενος εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς ἀδελφῆς του Μαργαρίτας τοῦ Βελουᾶ, συνεχώρει τὸν Lefebvre d' Etaples, ἐναντίον τῶν διαμχρτυρήσεων τῆς Σορβώννης καὶ τοῦ κλήρου. Ὁ Λεφέβρ δὲν ἦτο μαθητῆς τοῦ Καλβίνου ἢ τοῦ Λουθήρου. Προηγῆθη ἀμφοτέρων. Ἦτο ἀπλοῦς ἐρμηνευτῆς, δὲν ὑπέβαλλεν ἴδια δόγματα· ἀλλ' εἶχε διαπράξει τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, διὰ τὸν λαόν. Ἡ ἐρμηνεία ἦτο ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ Κλήρου. Ὁ Λεφέβρ παρεδίαζε τὰ κεκτημένα δικαιώματά του, τὸ μονοπωλεῖον καὶ διὰ τοῦτο καταδιώχθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοὶ του, καὶ αὐτὸς μὲν ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς, ἄλλοι διὰ τῆς μετανοίας, ἐνῶ ὁ Berquin ἀνεβιβάζετο ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ὁ Λεφέβρ καταδιωκόμενος, κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μαργαρίτας ἐν Νερὰκ καὶ ἀπὸ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου του, λυπούμενος, διότι εἶχε παραμείνει εἰς τὸ ἄσυλον ἐκεῖνο, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ τὸ μαρτύριον ἀγωνιζόμενος μετὰ τῶν ἄλλων,

ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Καλβίνον, νεανίαν τότε — Ὁ θεὸς, εἶπε πρὸς αὐτὸν, διὰ σοῦ θὰ ἐγκυβιδρύσῃ ποτὲ τὴν βασιλείαν τοῦ ἐν Γαλλίᾳ. — Εἶχε τῶντι μὲν τεύσει τὸν ἐπειτα ἀναμορφωτὴν, ὅστις ἐμελλε νὰ συνταράξῃ τὴν Γαλλίαν, ὅπως ὁ Λούθηρος καὶ οἱ ἀναθραπτισταὶ εἶχον ἀναστατώσει τὴν Γερμανίαν.

III

Λουδοβίκος ὁ ΙΒ΄, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὡς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ ἱστορικοὶ, ἐξέπνεεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Tournelles, τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1515 καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀνεκηρύσσεται βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ὁ τέως κόμης τῆς Ἀγκουλέρμης καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Βαλουά Φραγκίσκος ὁ Α΄. Τὸν πατέρα τοῦ λαοῦ διεδέχετο ὁ πατὴρ τῶν γραμμάτων, ἐπανέλαβον οἱ ἱστορικοὶ, ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος ἐκπνέων ἀνεφώνει ὅτι εἰς μάτην εἰργάσθη: *C'est gros gargon gâtera tout.* — Ὁ Λουδοβίκος ἐγνώριζε καλῶς τὸν διάδοχόν του. Ἀποθνήσκων ἐνόμιζεν ὅτι ἄφινεν ἀντὶ κληρονομίας τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς Γάλλους, διότι εἶχε συμφιλιωθῇ μετὰ τῆς ἀγίας ἑδρας καὶ τοῦ Φερδινάνδου τῆς Ἰσπανίας, ὅστις ἕως τότε συνεμάχετο μετὰ τῶν Ἀγγλων, διότι ἐπὶ τέλους οἱ Ἑλβετοὶ, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος, εἶχον ἀποσυρθῇ ἐντὸς τῶν παλαιῶν τῶν ὁρίων. Ἀλλ' ὁ Φραγκίσκος, ἀπληστος δόξης πολεμικῆς καὶ στρατιωτικῶν ἀνδραγαθημάτων, ὁ Φραγκίσκος, ὅστις ἠγάπη τὴν τύρβην καὶ τὰς ἐπιδείξεις, ἔτχισε τὴν εἰρήνην, προβάλλων τὰς ἀξιώσεις τῶν προκυτόχων τοῦ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἰδίως τοῦ Μεδιολάνου. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐζήτηι τὴν ἐπισφράγισιν τῆς εἰρήνης μετὰ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν συνεθηκολόγησεν ὁ Λουδοβίκος, τὰ ἔθνη ταῦτα ἠρνήθησαν νὰ ἐπικυλώσῃ τὰ ὅρια. Οἱ δὲ Ἑλβετοὶ οὔτε τοὺς πρέσβεις καὶν ἐδέχθησαν εἰς ἀκρόασιν. Καὶ ὁ Φραγκίσκος, ὅστις δὲν δυσηρεστήθη διὰ τοῦτο, ἐρρίφθη εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὁπόθεν δὲν ἐξῆλθε πάντοτε νικητής.

Ἐστράφη κατὰ τῶν Ἑλβετῶν πρῶτον ὁ Φραγκίσκος καὶ ἐνίκησε τὴν περίφημον μάχην ἐν Μαρινιάν, ἐνθα ἐπολέμησεν ὡς ἀληθὴς ἥρωας μετὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅπου θαυμαστῆς τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Bayard, ὁπλίζεται ὑπ' αὐτοῦ ἰππότης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἡ Γερουσία τῆς Ἑνετίας ἀνεκηρύσσει αὐτὸν εὐγενή, καὶ ἡ ἱστορία ἀνηγράφει τὴν μάχην ταύτην μετὰ τῶν λαμπροτάτων, ὅσαι ἐδόξασαν τὰ Γαλλικὰ ὅπλα. Ἀλλ' ἐνῶ συνθηκολογεῖ μετὰ τῶν Ἑλβετῶν τὴν συνθήκην τοῦ Φριβούργου, τὴν αἰωνίαν συνθήκην, περιπλέκεται εἰς νέους ἀγῶνας πρὸς τὸν Κάρολον Ε΄, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπῆρξεν ἐπίσης εὐτυχίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς εἶχε, ἀποθάνει καὶ τρεῖς παρουσιάζονται μνηστῆρες τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Ἑρρίκος Η΄, ὁ Κάρολος Ε΄ καὶ ὁ Φραγκίσκος. Ἐκ τῶν τριῶν, οἱ ἐκλεκτοὶ ἡγεμόνες ἐξελέξαντο τὸν Κάρολον.

Ἐντεῦθεν ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ ἔρις τῶν δύο βασιλέων, οἵτινες μετεβαλον τὴν Ἰταλίαν εἰς πεδῖον τῆς μάχης. Ἐκεῖ συνήφθη ἡ περιλάλητος μάχη τῆς Παβίας τὸ 1525, ἐκεῖ ἐνίκηθη ὁ Φραγκίσκος καὶ ἐγένετο αἰχμάλωτος τοῦ Καρόλου. Καὶ ὁμῶς ἐπολέμησεν ἡρώικῶς, τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ του εἶχε τραπῇ εἰς φυγὴν, οἱ σωματοφύλακές του εἶχαν φονευθῇ, αὐτὸς δὲ δύο πληγὰς φέρων, ἀφιππεύσας ἐμάχετο, ὅπως διασώσῃ καὶ τὴν τιμὴν του. Ἰσως ἤθελεν ἀποθάνει ἐκεῖ ἐνδόξως, ἐὰν μὴ ὁ ἐκ Βισκαύας στρατιώτης Οὐρβιέτης διασχίζων τοὺς μαχομένους, ἐστήριζε τὴν αἰχμὴν τοῦ ξίφους του ἐπὶ τοῦ στήθους, προσκαλὼν αὐτὸν νὰ παρὰδοθῇ. Ἄλλοι στρατιῶται συγχρόνως ἀφώπλιζον αὐτὸν τῆς σιδηρᾶς του χειρὶδος, ἄλλος ἀφῆρει τὸ περιδέραιον τοῦ ἁγίου Μιχαήλ, ἕτερος τὸ ξίφος, καὶ αἰχμάλωτος οὕτω τοῦ Καρόλου ἄγεται εἰς Μαδρίτην, ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ ἐθρῆναι δέκα χιλιάδας στρατιωτῶν, οἵτινες ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον.

Μετὰ ἓν ἔτος ὁ Φραγκίσκος ἐλευθεροῦται, συνθηκολογήσας πρότερον μετὰ τοῦ Καρόλου. Εἰς αὐτὸν παρεχώρει τὸ δουκάτον τῆς Βουργουνδίας καὶ ἐλάβανε τὴν χεῖρα τῆς ἀδελφῆς του Ἐλεονώρας. Ἔτος ἓν καὶ εἰκοσι δύο ἡμέραι συνεπληροῦντο ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἡμέρας, καθ' ἣν συνεκροτεῖτο ἡ ἐν Παβίᾳ μάχη, ὅτε ἐπέστρεφεν εἰς Παρισίους. Ἐλεύθερος ἤδη ἤρνεῖτο νὰ ἐπισφραγίσῃ ὅσα δεσμώτης ὑπέγραψεν. Ἡτοιμάζετο εἰς νέους νὰ κατέλθῃ ἀγῶνας, ἀλλ' ἡ συνθήκη τοῦ Καμβραί, ἡ συνθήκη τῶν Κυριῶν, ἐνθα τὴν πρωτοβουλίαν ἔσχον ἡ Μαργαρίτα ἡ αὐστριακὴ καὶ Λουίζα ἡ τῆς Σαβοΐας, ἔθετο τέρμα εἰς τοὺς πολέμους τῶν δύο ἡγεμόνων καὶ ἀπέδιδε τὴν Βουργουνδίαν εἰς τὸν Φραγκίσκον. Ἠναγκάσθη τότε νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἐλεονώραν, τὴν ὁποίαν πολὺ ὀλίγον ἠγάπα, ἐκεῖνος, ὅστις τόσον ἠγάπα τὰς γυναῖκας.

Σύγχρονός τις διψχυρίζεται ὅτι ἦτο πληγωμένος τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔβλεπε τὰς γυναῖκας, ὅταν δὲν εἶχε τι ἄλλο τι νὰ πράξῃ· ὁ Φραγκίσκος ἐνεθυμεῖτο τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ὅταν δὲν εἶχε πλέον νὰ σκεφθῇ περὶ γυναικῶν.

Κατόπιν ὁ πόλεμος τῶν δύο ἐπικναρχίσει. Ἐπολέμει δὲ συγχρόνως ὁ Φραγκίσκος καὶ πρὸς τὸν Ἑρρίκον Η', καὶ ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Ἀβρῆς 200 πλοῖα καὶ γαλέρας γενουηνσαίως εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας· ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην ἢ καὶ ν' ἀποβιδάσῃ στρατὸν, ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον ἀπρακτος. Δύο ἔτη, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀπὸ τῆς παρελίας τῆς Ἀβρῆς ἔβλεπε τὸν ἐκπλέοντα στόλον, ὁ Φραγκίσκος ἐξέπνεεν, ἀφοῦ πρῶτον συνεθηκολόγησε μετὰ τοῦ Ἑρρίκου Η' καὶ ἀνέλαβε τὴν Βουλώνην.

Ὁ Φραγκίσκος εἶχεν ἀντλήσει πάσας αὐτοῦ τὰς γνώσεις ἐκ τῶν ἱπποτικῶν μυθιστοριῶν. Ἐμορφώθη κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν ἱπποτῶν τῆς Στρογγύλης Τραπεζῆς καὶ τῶν αὐλικῶν τοῦ Καρλομάγνου. Δὲν εἶχε πρό-

τυπὸν τῆς ἱστορίας τοὺς ἥρωας. Ἦθελε νὰ διαλάμπῃ ὡς Ἀμαδὶς μᾶλλον ἢ ὡς ἡγεμὼν. Εἶχεν ἀνγκνῶσει ἐπὶ πλεόν τοὺς Ἑλλήνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς, καὶ ἡ οἰολογικὴ δόξα τῆς Ἰταλίας δὲν ἔφινεν αὐτὸν νὰ κοιμᾶται. Ἐνεθουσίᾳ καὶ ὁμῶς ἐφοβεῖτο τὴν ἀνγκνῆναι ἐνδομύχως. Εἶχε πνεῦμα ὅσον ἀπρητεῖτο νὰ ἔχῃ καλὸς συμπότης καὶ καλὸς στρατιώτης — εἶπεν ἱστορικὸς τις ὁ Mullié — καὶ πρόβλεψιν, ὅσῃν ἀπῆτουν αἱ προτοιμασίαι τῶν διχσκεδάσεών του. Ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ἀτυχὴς εἰς τὰς διπλωματικὰς τοῦ ἐνεργείας· ἀπόδειξις ἡ παρὰ τὸ Καλκὶ συνέντευξις μετὰ τοῦ Ἑρρίκου II' ἐπὶ τοῦ χρυσοῦφάντου πεδίου, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν μεγαλοπρέπειαν ἐκ μέρους τῶν δύο αὐλῶν. Ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι τὰ ζητήματα ἐτέθησαν ἐπὶ χρυσοῦ ἀντὶ ἐπὶ πρασίνου τέππητος, ὁ Φραγκίσκος, ἀντὶ νὰ προσελκύσῃ τὸν ἀντίπκλον, ἀφύπνισε μᾶλλον τὴν φιλοδοξίαν του καὶ ἐν ἔτος μετὰ τὴν συνέντευξιν, ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος συνεθνηκολόγει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Εἴτε ἐκ πεποιθήσεως καὶ ἀληθοῦς θρησκευτικοῦ ζήλου, εἴτε, ὅπερ ἀληθέστερον, διότι ἤθελε νὰ χρισθῇ εἰς τὸν Πάππικν καὶ νὰ καρδίσῃ τὸν κληρὸν, παρέδιδεν εἰς τὸν πῦρ καὶ τὸν θάνατον ὁ Φραγκίσκος τοὺς Οὐγενόττους, ὡς ὠνομάσθησαν ἐν Γαλλίᾳ οἱ ἀναμωρρωτικοί, τοὺς ἀποίους ἀνέμενε βραδύτερον ἢ νῦν τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον φρικώδεις αἱ σφαγαὶ τῆς Προβηγκίας, ἥτις ἐπροστάτουν τοὺς Ἀλβινοὺς αἵρετικούς. Τὸ Παρλαμέντον κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς ἐξορίαν, τὰς οἰκίας καὶ τὰ δάστη των εἰς τὸ πῦρ. Ὁ βασιλεὺς ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν καὶ αἱ Καθριέραι καὶ τὸ Μερνδόλον μετὰ εἴκοσιν ἄλλων χωρίων παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας. Τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες ἐθανατώθησαν τότε καὶ ὁ Φραγκίσκος δὲν ἠσθάνθη τύψιν τινὰ συνειδότος. Παρίστατο συχνάκις μεθ' ἀπάσης τῆς αὐλῆς του εἰς τὸ μαρτύριον τῶν λουθηρικῶν καὶ περηκαλούθει μετὰ τῶν τέκνων του γυμνόπους καὶ ἀσκεπῆς τὴν λιττανείαν, ἥτις ἐγένετο πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς ὑβρισθείσης εὐχαριστίας διὰ τῶν λιθέλλων καὶ παρώτρυνε τὸν λαὸν νὰ ὑπερχσπίσῃ τῆς ἀρχαίας τοῦ θρησκείας πάσης δυνάμει ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐκάνθησαν ζῶντες ὁ Berquin καὶ ὁ Dolet, ἐδιώχθη ὁ Καλβίνος καὶ ὁ Marot καὶ ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πατέρος τῶν γραμμάτων τὸ διάταγμα τῆς 13 Ἰανουαρίου 1535, δι' οὗ ἐκλείοντο τὰ τυπογραφεῖα καθ' ἅπασαν τὴν Γαλλίαν. Ἐπειτα ἀφοῦ ἡ φοβερὰ ἐκείνη διάταξις ἤρθη, ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ ἐκδοσις οἰουδήποτε βιβλίου ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος. Οὕτω διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἀνελάμβανεν ὅ,τι ἐχάριζε διὰ τῆς ἄλλης.

Ὁ ἀναγινώσκων τὰς σελίδας ταύτας τῆς ἱστορίας δὲν ἀναγνωρίζει πλέον τὸν προστάτην καὶ φίλον τοῦ Leonardo de Vinci, δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Φραγκίσκον, τὸν ὁποῖον οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, ἑταῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ εἰς Φραγκίσκος ἀνακαί

τὸν ἑτερον. Ἐπὶ τέλος, ὁ Φραγκίσκος εἰσήγαγε πρῶτος τὰς ἐταίρας εἰς τὴν αὐλὴν, πρὶν ἢ ἀκόμη ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων δημιουργήσῃ τὸ πτερωτὸν ἄγλημα, *escadron volant*, καὶ ὁ Ἡρῖκος Δ' στρατολογήτῃ τὴν Gabrielle d' Estrées τὴν Claudine de Beauvillers, τὴν Jacqueline du Breuil. Ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου, τὴν ὁποῖαν ἐκόσμουν οἱ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι ἔλειπεν ὁ κόσμος τῶν κυριῶν καὶ ὁ Φραγκίσκος περιφέρων τὴν αὐλὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ Λούβρου εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Φονταινεβλό ἢ τοῦ Chambord εἶχε παρ' ἑαυτῷ τὸ ἄνθος τῶν εὐγενῶν καὶ τὸ ἄνθος τῶν κυριῶν. Ὁ Φραγκίσκος ἐφρόνει ὅτι ὁ κάλλιστος κόσμος τῆς αὐλῆς ἦσαν αἱ κυρίαι καὶ τῷ ὄντι ἐπιλέγει ὁ ἱστορικὸς Brantome αὐλὴ ἄνευ κυριῶν εἶναι κῆπος ἄνευ ἀνθέων καὶ ὁμοιάζει σπατράκου μᾶλλον τούρκου τὴν αὐλὴν ἢ χριστιανοῦ ἡγεμόνος. Μοι φαίνεται ὅτι ὁ Brantome εἶχε δίκαιον. Τὸ κάλλιστον ἄνθος ἦτο ἡ Ἀρτεμις τοῦ Poitiers, ἡ πρῶτην ἐρωμένη τοῦ θηλακμηπόλου ποιητοῦ ἡ ἐρωμένη τοῦ Marot. Μόνη ἀντίπαλος αὐτῆς θὰ ἦτο ἴσως ἡ χωρικὴ τῆς Μανόσκης, ἡ Madeleine Voitier, τὴν ὁποῖαν ἔστειλαν νὰ προσφέρῃ τὰς κλεῖδας τοῦ χωρίου εἰς τὸν εἰσερχόμενον μονάρχην, ἔχον μαθοῦσα πόσον τῇ ἦτο ἐπιζήμιος ἡ καλλονή, δὲν κατέστρεφε τὰ ῥόδα τοῦ προσώπου της διὰ τῶν ἀτμῶν τοῦ θείου. Προεξάρχοντες τῆς αὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου ἦσαν τότε ὁ du Prat, ὁ Chabot καὶ ὁ πολὺς Bonivet, ἀλλ' ἐκυβέρνηε ἡ Ἀρτεμις, ἥτις ἐπὶ δύο βασιλείων διετήρησε τὸ χρυσοφυλάκιον.

Στρέψωμεν ἤδη τὴν πελιδνὰ διὰ νὰ εὐρώμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἑτέρου Φραγκίσκου, ὅστις ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τοὺς καλλιτέχνας καὶ ἐκ τῆς ἄλλης Εὐρώπης τοὺς σοφοὺς, ἐκεῖνον, ὅστις ἰδρύσας τὸ Κολλέγιον καὶ τὰ τυπογραφεῖα, τὸν ποιητὴν τοῦ ἐπιταφίου εἰς τὴν Λαύραν, ἐπὶ τέλος τὸν Φραγκίσκον τῆς ἀναγεννήσεως.

Οἱ βασιλεῖς ἀρέσκοντι νὰ μετακινῶσι τὰς λίθους καὶ τῶν γραμμάτων προτιμῶσι τὰς τέχνας—εἶπεν ὁ Laurent Pichat καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ οὗτος δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας. Ὑπάρχουσιν ἡγεμόνες, οἵτινες φοβοῦνται μὴ ἡ ἱστορία αὐρίαν λησμονήσῃ τὸ ὄνομα των καὶ ἐγείρουσιν ὀβελίσκους ἢ ἀνάκτορα, τὰ ὁποῖα νὰ ἐπικυφέρωσιν εἰς τὴν μνήμην τοῦ λαοῦ τὴν ὑπάρχοντων. Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ ὀλιγώτερον ἀδικήσαντες, διότι, ἐὰν δὲν εὐηργέτησαν τὰ ἔθνη, δὲν ἦσαν ὅμως καὶ Νέρωνες ἢ Κικελιγοῦλαι, ὥστε νὰ μὴ λησμονηθῶσιν. Ἀλλ' ὁ νικητὴς τοῦ Μαρινιὰν καὶ ἡττημένος ἐν Παδία ἐδικαιοῦτο φοβούμενος ὀλιγώτερον τὴν λήθην. Ἀφοῦ ἤγειρε τὴν ἑκκλῆσιαν τοῦ Chambord προσεκάλεσεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Primaticci καὶ τὸν Cellini καὶ ὅλην φάλαγγα γλυπτῶν καὶ ζωγράφων εἰς διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Φονταινεβλό καὶ τοῦ Λούβρου. Τὸ Λούβρον, ἀπλοῦν ὀχύρωμα ἐπὶ Φιλίππου Αὐγούστου, ἤρχισε νὰ μεταβάλληται εἰς ἀνάκτορον περικκλῆς ἐπὶ Φραγκίσκου Α', ὅστις ἀνέθετε τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὸν Πέτρον Lescot, μεθ' οὗ συνεργάζετο καὶ ὁ Γουίον. Τὸ ἔργον ἐξηκολούθησεν ἡ Αἰκατερίνη

των Μεδίκων, ὁ Ἑρρίκος Δ', ὁ Λουδοβίκος ΙΑ' καὶ συνεπληρώθη μόλις ἐπὶ Ναπολέοντος Γ', ὅτε συνηνώθη μετὰ τοῦ Κερκυραίου.

Ἡ τέχνη τότε ἐν Ἰταλίᾳ εἶχε φθάσει τὸ κατὰ κράτος σημεῖον· δὲν ἦτο πλέον τέχνη, ἦτο λατρεία. Ὁ Περουγίνος, ὁ Βίγκιος, ὁ Κορρήγιος, ὁ Ραφαήλ, ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος ἦσαν ἀκόμη οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας. Δὲν ἀνῆκον πλέον εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν. Ἦσαν κοσμοπολίται· ἀνῆκον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἦσαν ἐπίσης δυνασταὶ, εἶχον ἐπίσης θαυμαστάς, προσηλύτους. Ὁ Φραγκίσκος ἐνθουσιῶν προσεκάλεσε τὸν Ῥόσσον καὶ τὸν Primaticcio μὲ ὅλην τὴν συνωρίδα τῶν μαθητῶν τῶν, ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς τιμὰς, χρήματα, λατρεῖαν. Ὁ Richat διατείνεται, ὅτι ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐπήνεγκε καίριον τριῦμα εἰς τὴν τέχνην τῆς πατρίδος του. Ὁ Ῥόστος ἐφοδεῖτο ἀνερχόμενος εἰς Παρισίους, ὅτι δὲν ᾔθελεν εὑρεῖ τινὰ ἱκανὸν νὰ πλύνῃ τὸν χρωστῆρά του. Ὁ πρῶτος ἠδίκησε τοὺς Ἰταλοὺς, ὁ δεύτερος τοὺς Γάλλους. Οἱ Ἰταλοὶ οὔτινες ἦλθον μετὰπειμπτοι ὑπὸ Φραγκίσκου, δὲν ἦσαν οὔτε πρωτόπαιροι μαθηταί, οὔτε ἄσκητοι καλλιτέχναι. Ἐὰν εἶχον ἐλαττώματα, ἔπαισαν οἱ ἀντιγραφεῖς καὶ μιμηταί, οὔτινες δὲν ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν ἀπὸ τούτων τῆς ἀρετῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία δὲν ἦτο χώρα βάρβαρος ὡς ἐνόμιζεν ὁ Ῥόστος. Ὁ Poussin καὶ ὁ le Sueur δὲν εἶχον ἀκόμη ἀνατεῖλει, ἀλλ' οὔτε ὁ Περουγίνος καὶ ὁ Βίγκιος, ὅτε ὁ Γάλλος Φουκέ ἔγραψεν ἐν Ῥώμῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Εὐγενίου Δ' καὶ ὁ Μιχαήλ Κολόμβος ἐπεξεργάζετο ἐν Νάντη τὸ μασωλεῖον τοῦ δουκὸς τῆς Βρετανίας.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάδοσιν του ὁ Φραγκίσκος προσεκάλεσε τὸν Βίγκιον ἐκ Ῥώμης, τὸν ποιητὴν τοῦ ἐρίπτου ἀνδριάντος τοῦ Σφόρτσκα καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου, ἐν ἑκάστη τῶν ἐννέα Μουσῶν εἶχε προικοδοτήτει παιδίον ἔτι. Ὁ Βίγκιος ἦτο ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης, ζωγράφος καὶ μουσικός, ποιητὴς καὶ σοφός, ὁ Βίγκιος ἦτο πανεπιστήμων. Ὁ Φραγκίσκος εἰς τὸν γέροντα ἐκεῖνον ἀριστοτέχνην εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὴν σημαίαν τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ὁ Βίγκιος τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἐξέπνεεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονός ἀποδεικνύει πόσον ὁ Φραγκίσκος ἐλάτρευε τὴν τέχνην καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν ὑπὲρ πάντων συνήθων ἡγεμόνων.

Δὲν ἦτο ὀλιγώτερον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ ἐθήρευσεν τὸν τίτλον τὸν ὁποῖον ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν οἱ μετέπειτα ἱστοριογράφοι, ἀλλὰ φίλος, ἐφ' ὅσον μόνον δὲν ἐφοδεῖτα ν' ἀπαλέσῃ τι ὡς βασιλεὺς. Τὸ Κολλέγιον τῆς Γαλλίας ὀφείλει ἡ Γαλλία εἰς τὸν Φραγκίσκον. Ἐκεῖνος ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῷ 1529 καὶ πρῶτος ἐνομοθέτησε τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν τῆς ἐβραϊκῆς· ὁ Φραγκίσκος καθιέρωσεν ἰδίᾳ ἐδρὰς τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας. Οἱ θεολόγοι ἠγκυρόκνησαν· ἐὰν ἦσαν ὀλιγώτερον φιλόγυροι ᾔθελον διαρρήξαι τὰ ἱμάτια των, διὰ νὰ πληρωθῇ ἡ ῥῆσις

τῆς Γραφῆς. Ἡ Σορβόνη καὶ τὰ Παρλαμέντα ἐκινέστησαν. Καὶ τί χρησιμεύει ἡ ἐβραϊκὴ γλῶσσα εἰς τοὺς χριστιανούς! — ἀνερώνησαν. Ἡ ἐλληνικὴ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σχισματικῶν; Ὁ Φραγκίσκος εἶχε τὴν γεννησιότητά νὰ καταφρονήσῃ τὰς ἀπειλὰς τῆς Σορβόνης καὶ εἰς ἀπάντησιν τῶν δικαιωτηρῶν τῶν Παρλαμέντων νὰ καθιερώσῃ καὶ ἄλλας ἐδράς ἀκόμῃ. Τότε ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Εὐρώπης ὅλους τοὺς σοφοὺς ὑπετέθη εἰς αὐτοὺς καὶ χρήματα καὶ δόξαν. Ἀλλ' ὅσοι ἔζων εἰς χώραν ὅπωςδὴποτε ἐλευθέρους θεσμοὺς ἔχουσιν δὲν ἐναπιστεύθησαν ἑαυτοὺς εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ ἡγεμόνος, ἐφοβοῦντο, ὥς ὁ Ἑρτζογ, τὸν ἀετὸν, τὸ σκοκοδόρον τοῦτο ὄρεον, τὸ ὁποῖον οἱ σοφοὶ ἐξελέξαντο ὡς σύμβολον τῆς βασιλείας.

Μεταξὺ τῶν σοφῶν, οἵτινες συνηντῶντο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων, ἦτο καὶ ὁ Budé, ὁ μέγας ἐκείνος ἐλληνιστὴς τῆς ἐποχῆς, ὁ ἀκάματος Budé, ὅστις ἔμεινε δέκα ὅλα ἔτη οἰκουρῶν καὶ ὅστις καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῶν γάμων τοῦ ἐκλείτθῃ ἐπὶ ὄρας ὁλοκλήρους εἰς τὸ σπουδαστήριόν του μελετῶν. Λέγουσιν ἀκόμῃ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐπυρπολεῖτο ἡ οἰκία του καὶ τις τῶν ὑπηρετῶν ἀσθμακίων ἦλθε νὰ τῷ ἀναγγεῖλῃ τὸ γεγονός. — Ἀναγγεῖλατέ το εἰς τὴν σύζυγόν μου — εἶπεν ὁ Budé — ἡξούρατε πολὺ καλὰ ὅτι δὲν ἀναμιγνύομαι εἰς τὰ τῆς οἰκίας. — Δὲν ἡξούρω κατὰ πόσον εἶναι ἀληθὲς τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, ἀλλ' ἀποδεικνύει πόσον ἦτο ἀφιερωμένος τότε εἰς τὴν μελέτην τῶν Πενδεκτῶν καὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Ὁ Budé ἦτο ἀκάματος, ἦτο ὁ μᾶλλον ἐμβριθὴς μετὰ τῶν συγχρόνων του ἐρμηνευτῆς τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων. Οἱ τῆς Σορβόνης ἐπετέθησαν ἐναντίον αὐτοῦ λάβροι· ὁ Budé ἀπαντῶν ἔγραψε τὸ περὶ μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἐνῶ ἀπεδείκνυε τὴν ἐπιστήμην ἀρωγὸν τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ ἐμπόδιον ἢ ἐχθρὸν. Ὁ Budé ἦτο σοφὸς καὶ οἱ καλόγηροι ἐφοβοῦντο τὴν σοφίαν. Σύγχρονοι αὐτοῦ ἦσαν οἱ δύο Στέφανοι, πατὴρ καὶ υἱός, ὁ Ῥοβέρτος Στέφανος ὁ τελειοποιήτης τὴν τυπογραφίαν καὶ ὁ πρῶτος ἐν Γαλλίᾳ ἐκδότης τῶν Γραμῶν, ὅστις διὰ τὸ προξενικόπημα τοῦτο ἀπέθανεν ἐξόριστος ἐν Γενεύῃ, ὁ Ἑρρίκος Στέφανος, ὁ ἐραnistὴς τοῦ θεσκαυτοῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ μέχρις αὐτοῦ ὁ τελευταῖος οὗτος, λέγει ὁ συγγραφεὺς τῶν τριῶν αἰώνων τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, ἀλλ' ὁ Καλδανισμὸς τῷ ἐθέρισκε τὴν καρδίαν καὶ ὁ τιμώμενος συγγραφεὺς μεταβλήθη εἰς λιβελλογράφον καὶ συκοφάντην. Πάντες ἀνομολογοῦσιν, ὡς νομίζει ὁ Ἀββᾶς Savatier de Castres, ὅτι τὸ φέρον τὸν τίτλον «Ἡροδότου ἀπολογία» ἔργον του, εἶναι σύρραγμα ἀνεκδότων ἐκτελυμένης ἠθικῆς καὶ σκανδαλωδῶν διηγήσεων ἐναντίον τῶν μοναχῶν, ὧν τὰ τρία τέταρτα εἰσὶ ψεύδη. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀββᾶς παρεδέχθη τὸ ἐν τέταρτον ὡς ἀληθές, ἡμεῖς οἱ κοσμικοὶ θὰ ἤμαθα ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας, εἰάν διπλασιασῶμεν τὸ τέταρτον. Ὁ Ἑρρίκος Στέφανος συγκρουσθεὶς μετὰ τῆς αὐλῆς, συγκρουσθεὶς μετὰ τῶν κληρικών καὶ ἐξ ὑπ' αὐ-

μοιβῆς φυγῆς εἰς Γενεύην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλλίαν ἀπέβησεν ἐγκαταλειμμένος εἰς πανυχρόν τι δωμάτιον τοῦ νοσοκομείου τῆς Λυών.

Ἀνώτερος τοῦ Budé, ἐπίσης προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου ἦτο ὁ ἑλληνιστὴς Amyot, ὁ μεταγλωττίσας τοὺς παρὰλλήλους τοῦ Πλουτάρχου. Ἡ προστασία τοῦ Φραγκίσκου χρονολογεῖται ἀφ' ἧς ἡμέρας μετέφρασε τὴν ἑλληνικὴν μυθιστορίαν τὰ κατὰ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειον, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθησαν τὰ ποιμενικὰ τοῦ Λόγκου. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ μετάφρασις τοῦ Πλουτάρχου, ἣτις ἐξεδόθη κατόπιν τῷ 1559 καὶ τὴν ὁποίαν ὁ Amyot ἀφιέρου εἰς τὸν ἐστεμμένον μαθητὴν του, ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας γνωρίζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Θ', ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ δολοφόνος τῆς νυκτὸς τοῦ ἁγίου Βερθολομαίου. Ὁ Amyot ἦτο πένης, τόσον πένης, ὥστε μαθητεύων ἐν τῷ λυκαίᾳ ὑπῆρτε τοὺς πλουσίους ἐκ τῶν συμμαθητῶν του καὶ ἡ μήτηρ του ἀπὸ τὸ Melun διὰ τῶν λεμβούχων, οἵτινες ἀνέπλεον τὸν Σηκουάνην διευθυνόμενοι εἰς Παρισίους τῷ ἔπεμπε καὶ ἑβδομάδα ἓνα ἄρτον διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ τῆς πείνης.

Ἦθελον ἀφήσῃ ἀτελῆ τὴν εἰκόνα τῆς κόλῃς τοῦ Φραγκίσκου, ἐὰν ἐλησμόνουν τὸν Marot. Ὁ Clement Marot ἦτο θαλαμηπόλος τοῦ βασιλέως, ὅπως ὁ πατήρ του, τὸν ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὸ ἀξίωμα. Ἦτο ὁ ποιητὴς τῆς κόλῃς, ὁ εὐνοούμενος τοῦ Φραγκίσκου, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπληρώθη παρὰ τὸ πλευρόν του ἐν τῇ μάχῃ τῆς Παβίας καὶ συνκίχμαλως ὠδηγήθη μετ' αὐτοῦ εἰς Μαδρίτην. Τὸ ἰδανικόν του, ὅλος ὁ ποιητικὸς του κόσμος, ἡ Ἑδέμ, ἦτο ἡ κόλῃ· ἐκτὸς αὐτῆς ἤσθάνετο βρέα τὰ πτερὰ τῆς φαντασίας του· εὐχλε τοὺς γάμους καὶ τὰς ἐορτάς, τὰς κυρίας τῆς κόλῃς, τὰ ἐπεισόδια τῆς ἡμέρας. Τοὺς στίχους του ἐφέλλιζον τὰ ῥόδινα χεῖλη τῶν ἡγεμονίδων, οἵτινες τῷ ἀπηύθυνον ἀπαντήσεις καὶ ἐπεδείκνυε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς δανειστάς του, δασκικὴ εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ χαρὰ ἦτο ἡ σύντροφος τῆς νεότητός του ἡ μουσικὴ τῶν πρώτων του ἑτῶν. Ἦμην τρελλὸς — ἔλεγεν αὐτὸς ἔπειτα ὅτε ἐμαστιζέτο ὑπὸ τῆς συμφορᾶς — ἤμην τρελλὸς εἰς τῆς νεότητός μου τὴν ἀνοιξιν· ἐπέτων ὡς ἡ χελιδὼν, πότε ἐδῶ, πότε ἐκεῖ· δὲν εἶχον οὔτε φόβους, οὔτε φροντίδας καὶ ἡ νεότης μὲ ὠδήγει ὅπου ἤθελον ἡ καρδίκα.

Sur le printemps de ma jeunesse folle
Je ressemblais l'hirondelle qui vole
Puis ça, puis là; l'âge me conduisait,
Sans peur ni soin, ou le cœur me disait.

Ἡ ὑψηλὴ αὕτη προστασία ἐταπεινώθη μετ' ὀλίγον μέχρις ἀδιαφορίας καὶ ἐγκαταλείψεως. Τρεῖς ἰσχυροὶ ἐκήρυξαν τότε τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ ἐλευθεριάζοντος ποιητοῦ, ἡ εὐνοουμένη τοῦ βασιλέως, ὁ στιχοῦργος Sagon, ὁ ἱεροξεταστὴς τῆς Σορβόνης. Ἐκ τῶν τριῶν οἱ μᾶλλον ἐπικίν-

δυνάμει ἦσαν ὁ ἱερεξεταστής καὶ ἡ "Αρταμὶς τοῦ Πουατιέ. Ἐναντίον τοῦ πρώτου ὁ Μαροὶ ἀντέταξε τὴν εὐνοίαν τοῦ Φραγκίσκου, ἐναντίον τῆς δευτέρας τὴν προστασίαν τῆς Μαργαρίτας τοῦ Βαλουᾶ. Ὁ Μαρόν μεταφράσας τοὺς ψαλμοὺς, ἐκηρύχθη συνένοχος τῶν Λουθηρανῶν, χάριν τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνυπακούει τὴν μεταφράσιν. Ὡδηγήθη εἰς τὴν εἰρήκην μετὰ τοῦ Berquin. Ὁ Μαρόν μετ' ὀλίγον ἠλευθερώθη καὶ ὁ Berquin ἤγαγε εἰς τὴν πυράν. Τότε ἀκόμη ὁ Φραγκίσκος ἐγέλα ἐπὶ μόνῃ τῇ ιδέᾳ ὅτι ὁ Μαρόν ἐθεολόγει. Ἀλλ' ἔπειτα οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ὑπερίσχυσαν, ἠναγκάσθη ὁ δεύτερος νὰ ἐγκαταλίπῃ τοὺς Παρισίους, νὰ κατὰφύγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μαργαρίτας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φερράρην. Ἐνόμισε πρὸς στιγμὴν ὅτι ἠδύνατο νὰ τῷ περάσῃ ἡ Γενεύη ξενίαν καὶ ἄστυλον. Ἀλλ' ἠπατήθη· οἱ ὀπκδοὶ τοῦ Καλβίνου ἦσαν δύστροποι σχολαστικοί, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπικνέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οὕτως ἐξόριστος, ὁ πρῶτον εὐνοούμενος, μακρὰν τῆς πατρίδος, μακρὰν τῆς Γαλλίας του, ἀπέθνησκεν ἐν Ταυρίνῳ ὁ Μαρόν, πρὶν ἢ ἀκόμη ἐορτάσῃ τὴν πεντηκονταετηρίδα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του.

Δὲν ἦτο μεγαλοφυΐα, ἀλλ' οὔτε ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ ἐμπνευσις καὶ ιδέα καὶ πρὸ πάντων ἡ χάρις, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ μεταγενέστεροι εἶπον ὅτι καὶ ὁ Μαρόν ἦτο ὁ ποιητὴς τῶν ἡγεμόνων καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν ποιητῶν, ὡς εἶπον διὰ τὸν Ronsard, ὅστις ἦλθε μετ' αὐτόν. Ἐφήρμοσε νέκ μέτρα, ἔγραψε νέας ᾠδὰς καὶ μιμηθεὶς τοὺς Λατίνους, εἰσήγαγε τὴν ἐλεγείαν καὶ τὰ ἐπιγράμματα, τὰ εἰδύλλια καὶ τὰς ἐμμέτρους ἐπιστολάς. Ἐνῷ δὲ ἐστιχοῦργε τὰ πρακτικὰ τῆς αὐλῆς καὶ ἐκάστης ἡμέρας τοῦ βίου του τὰ ἐπεισόδια, ἐσατύριζε συγχρόνως τοὺς ἐχθροὺς του, εἴτε καλόγηροι, εἴτε ποιηταί, εἴτε αὐλικοί. Καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς χάριτος ἀπέστελλε τὸν ποιητὴν, ὅστις ὑπέγραφε τὴν κατ' αὐτοῦ κατὰγγελίαν μὲ τὸ ὄνομα ἀγροτικὸς εἰς τοὺς ἀγροὺς νὰ βοσκήσῃ, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐστροφίας τῶν στίχων παρήγγελλε νὰ ρίψωσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Bèda, ὅστις ἤθελε νὰ τον ρίψωσιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Qu'on mène aux champs ce coquardeau,
Lequel gâte quand il compose
Raison, mesures texte et glose:

ἐφώνει προκειμένου περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ποιητοῦ, ἐνῷ διὰ τὸν ἀτίθαστον Bèda παρεπονεῖτο ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐφκίνετο τασσῦτον ἐπιεικῆς πρὸς αὐτόν.

Ὁ Μαρόν δὲν διεκρίνετο ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἦτο σπάταλος, δσάκις εἶχεν, δσάκις ἐστερεῖτο κατέφευγεν εἰς τοὺς προστατάς. Εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν νὰ μὴ ἐπαιτήσῃ καὶ ὅταν ἀκόμη ἐζήτει παρὰ τοῦ Φραγκίσκου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνοικτὸν λογαριασμὸν, προσεποιεῖτο ὅτι ἐζήτει δάνειον, ἀλλ' ἄνευ τόκου. Μεταξὺ τῶν ἐμμέτρων ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν βασιλέα διακρίνεται ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν διηγεῖται τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Γασκόνου

θαλαμηπόλου του, ὅστις ἐννοήσας ὅτι ὁ κύριός του ἔλαβε χρήματα καὶ τὸ βελάντιόν του ἦτο ἐπισημειωμένον, ἠγέρθη παρὰ τὸ σύνθημα λίαν πρῶτ', προσέβη εἰς τὴν ἐγχείρισιν, καὶ μὴ ἀρκούμενος τῷ ἀφῆρσε καὶ τὰ ἐνδύματα ἀπὸ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν υποδημάτων. Ὁ λωποδύτης ἐγένετο ἄφαντος τὴν ἐπιούσαν, ἀλλ' ὁ Μαρὼ εἶχεν ἀνοικτὴν πίστωσιν ἀκόμῃ παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ. Χρήματα καὶ δανειστὰὶ δὲν ἦσαν τὸ μόνον θέμα τοῦ ποιητοῦ· ἐπὶ πλέον εἶχε νὰ σατυρίσῃ τοὺς δικαστὰς τοῦ Châtelet, τοῦ ὁποίου ἐγνώρισε τὰς συλλαχὰς καὶ ἐγραψέ τὸν Ἄδην. Ἀπὸ τῆς κοινῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ σαρκασμοῦ ἐν τῷ ποιήματι ἐκεῖνῳ, ὁ Μαρὼ ὑψοῦται μέχρις ἀποτροπιάσεως καὶ φρίκης ἀπέναντι τῶν ἐπιβλασμένων βρασάνων. Καὶ ὁ σιλόγελας ἐκεῖνος ἀειδὼς, καλύπτει τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ μαρτυρίου καὶ τὸ σαρκαστικὸν μειδίσμα ἀποσθέννυται τῶν χειλέων του, διὰ νὰ ἀνεδύσῃ ἐλευθέρως τὰ δάκρυα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὁ Μαρὼ εἶχεν ἄλλοτε δηλώσει ὅτι ἐνῶ ἠδύνατο πολλὰ νὰ εἴπῃ καὶ ἐναντίον τῶν ἱερέων καὶ ἐναντίον τῶν καταχρήσεων καὶ πλάνων τοῦ Εὐλήρου, ὅμως ἐσιώπα, φοβούμενος τὴν πυρὰν καὶ τὰς βρασάνους. Ἐπειτα ἐγκατέλιπε τὸ δειλὸν τοῦτο πρόγραμμα, μετήλλαξε γνώμην, πρόσέβη καὶ τὸ στέμνα τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν τιάραν τοῦ Πάπα, καὶ ὁ αὐλικὸς ἐγένετο μάστις. Ἡ Γαλλία ἐλησμονήσα τὸν μάρτυρα, ἀλλὰ δὲν ἐλησμονήσα τὸν ποιητὴν, τὸν ὁποῖον ἀνεγίνωσκεν ὁ Αἰφονταῖν καὶ ἐμίμειτο ὁ Ρουσσὸ καὶ ὁ Βολταῖρος.

Ὁ Μαρὼ ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν καταδιωκόμενος, ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸν οἶκον τῆς βασιλίσσης τῆς Ναβάρρας. Ἡ αὐλὴ τῆς Μαργαρίτας ἦτο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ Φραγκίσκου. Οἱ δύο ἀδελφοὶ εἶχον ἐναντίας θρησκευτικὰς δοξασίας. Ἡ Μαργαρίτα ἐπιστήμως δὲν εἶχε διακόψει τὰς σχέσεις πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, κρυφίως ὅμως ὑπέσκαψε τὴν ἐπικράτησιν, καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθέρου εὗρισκον ἐκεῖ ἄσυλον καὶ προστασίαν. Ἡ αὐλὴ τοῦ Νεράκ ἦτο τὸ συνεντευκτήριον τῶν ἀναμορφωτικῶν, ἡ παρυσυναγωγή. Ἐκεῖ ὁ Μαρὼ ἀπήγγελλε τοὺς στίχους του καὶ ὁ Bonaventure des Périers διηγεῖτο ἱστορίας, ἐνῶ ἡ βασιλίσσα τῆς Ναβάρρας συνέγραφε τὸ Ἑπταήμερον. Τὴν πρῶτην περὶστάντο εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν καθολικῶν, τοὺς ὁποίους ἐμίσουν καὶ ἐσατυροῦν. Ἐπειτα ἤρχιζεν ἡ συνεδρίασις τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου. Ἐκεῖ ἀνεγινώσκετο ὁ Ραβελὰ καὶ τὸ Cymbalum mundi, ἐσατυροῦντο οἱ καλόγηροι καὶ τὸ εὐπόριον τῆς Ῥώμης καὶ ὁ Ρουσσέλ ἐδημιγόρει ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος παρωδῶν τοὺς καθολικοὺς ἱεροκέρυκας. Ἄλλοτε ἐκλείοντο εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐώρταζον ἐκεῖ τὸν μυστικὸν δεῖπνον. Ἡ βασιλίσσα τῆς Ναβάρρας δὲν ἦτο μόνον μυθολόγος τῆς σχολῆς τοῦ Βακχελίου ἦτο ἐπίσης καὶ στιχομυρῶς, ἀλλ' οἱ στίχοι αὐτῆς δὲν ἦσαν ἀντάξιοι τοῦ κάλλους τῆς, διὰ τὸ ὅποιον ὠνομάσθη τετάρτη τῶν χαρίτων. Οἱ ἀναγνώσαντες τὰ διηγήματα τῆς βα-

σιλίσσης τῆς Ναβάρρας, κατέγνωσαν αὐτῆς ἐλευθεριότητά τινα τῶν ἠθῶν τὴν ὁποῖαν ὁμῶς διαψεύδουσι τὰ γεγονότα.

Ὁ σύλλογος ἐκεῖνος μετ' ὀλίγον διελύθη. Πάντες ὅσοι συνήρχοντο ἐκεῖ ἦσαν ἐκστὰς τῆς ἀνκμορφώσεως, οὐχὶ μάρτυρες. Μόνος ὁ Μικρὸν ἀπέθικεν ἐξόριστος. Ὁ Βρίουνετ ἀπηρνήθη τὰς ἀρχάς του, ὁ Ρουσσέλ προεχειρίσθη εἰς ἐπίσκοπον, ἡ βασίλισσα Μαργαρίτα ἐγένετο πάλιν καθολικὴ καὶ ὁ des Périers ἀπέθικεν αὐτόχειρ. Ἀλλ' ἐνῶ οὗτοι δειλοὶ ἐγκυτέλιπον τὸν πικραστάτην ἢ ἀνέκρουον πρύμνην ὁ Λεφέερ ἀποθνήσκων μετενόει ὅτι ἐνεκλείσθη εἰς τὴν κὺλὴν ἐκείνην, ἀντὶ τὸ ζήτησῃ τὸ μαρτύριον διατυμπανίζων τὰς ἀρχάς του.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν κλίνην τοῦ θνήσκοντος, εἶδομεν εἰκασιπενταετῇ τινα νεανίαν, ὅστις σύννους ἦκουε τὸ παρόπانون τοῦ ψυχορραγοῦντος καὶ ὅστις ὠρκίζετο ἐκεῖ νὰ μαρτυρήσῃ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Ὁ νεανίας ἐκεῖνος ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἦτο ὁ Καλβῖνος. Ἀνέφερον τὸν Καλβῖνον, διὰ τὸ φθάσῃ μέχρι τοῦ Ραβελλαί. Οἱ δύο πρότεροι σύμμαχοι καὶ ἔπειτα ἀντίπαλοι μέχρι ἐξοντώσεως, συναντῶνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων ὡς οἱ δύο κύριοι μοχλοὶ, δι' ὧν ἐσεύσθη πρῶτον, ἔπειτα ἀνετράπη τὸ μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα. Καὶ ὁμῶς οἱ χροικατῆρες αὐτῶν ἦσαν τοσοῦτον διχασμένοι καὶ ὁ Καλβῖνος κατεδίκαζε τὴν ἐλευθεριάζουσαν ἠθικὴν τοῦ Ραβελλαί καὶ ὁ τελευταῖος πάλιν ἀπεκάλει τὸν πρῶτον διανοησμένον τῆς Γενεύης. Ὁ Καλβῖνος ἦτο μελαγχολικὸς μέχρι μισανθρωπίας, χροικτὴρ σταθερὸς ῥιψοκίνδυνος, ὁ Ραβελλαί ἐγέλα πάντοτε, καὶ ἠδυνήθη κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς Θελείας νὰ ἐπιτελῇ ἀκινδύνως τὸ μυστήριόν του, καὶ ἀκινδύνως νὰ σατυρίζῃ καὶ ἡγεμόνας καὶ μονάρχους καὶ σοφοὺς, καὶ ὁμῶς καὶ βασιλεῖς καὶ σοφοὶ καὶ καρδινάλιοι ἐχειροκρότησαν πρῶτοι τὴν ἐποποιίαν του, τὴν ὁποῖαν ἀκόμη οἱ πολλοὶ δὲν εἶχον ἐννοήσει, διότι δὲν ἠκολούθησαν τὴν συμβουλὴν του καὶ δὲν ἔθραυσαν τὸ ὄσπουν διὰ τὸ ἀνεύρωσι τὸν μυελόν. Μοι φαίνεται ὅτι καὶ οἱ πρῶτοι θαυμασταὶ του δὲν εἶχον ἐνοήσει καλῶς τὸ ὑποκινθάνον πνεῦμα τοῦ συγγραφέως τοῦ Γαργαντούξ καὶ Πανταγρουέλ, ἄλλως πρὸ πολλοῦ ἤθελον ἀναβιβάζει αὐτὴν εἰς τὴν πυράν. Ὁ ἐφημέριος τοῦ Μευδονίου ἐξελέξατο τὴν ἀτρικτὸν, διὰ τὸ μὴ συναντηθῆ ἐν τῇ ἀναπεπτημένῃ ὁδῷ μετὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐγέλα τὴν ἀνθρωπότητα παρκαπίουσιν, ἐνῶ ὁ Καλβῖνος ἐθρήνει τὴν πτωσίαν τῆς. Ὁ Καλβῖνος ἦτο ὁ Ἡράκλειτος τῆς Γαλλίας καὶ ὁ Ραβελλαί ἦτο ὁ Δημόκριτος.

Ὁ Ραβελλαί ἐχουοῦται ὅπισθεν τοῦ γελοίου τῶν παρδύζων διηγήσεών του, περιάγει τοὺς ἥρωάς του εἰς χώρας νέας ἀγνώστους, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν φανταστικὴν οὐτοπίαν του περιγράφει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα.

Ὅπουδήποτε καὶ ἂν διατείνεται ὅτι ἀποδημεῖ μετὰ τοῦ Πανούργου, εὐρίσκεται πάντοτε ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Τουρκίνης. Δημιουργεῖ τέρατα

καὶ παρωδίας ἀνθρώπων, διὰ τὴν σατυρίαν τὴν ἀπιστίαν τῆς αὐτῆς, τὴν ἀμάθειαν τῶν δικαστῶν, τὴν ἀμάθειαν τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ παρουσιάζει τὸν Bridoye δικάζοντα τὰς ὑποθέσεις διὰ τῆς ἀνακρίψεως τῶν κύβων ἣ φέρει τὸν Ἰανότον δημηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κωδῶνων τῆς Παναγίας—τοὺς ὁποίους ἤρπασεν ὁ Γαργαντούας, ὅπως τοὺς ἀναρτήσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ ἡμιόνου του—διὰ τὴν σατυρίαν τοὺς λατινίζοντας τότε σχολαστικούς.

Ὁ Βολταῖρος εἶπε τὸν Ραβελαι φιλόσοφον ἐν καταστάσει μέθης, καὶ ὁ Βολταῖρος ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ ἐκυπὸν. Ὁ Ραβελαι δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸν μεσαιῶνα, ἀνήκει εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀνήκει δὲ πρὸ πάντων εἰς ἐαυτόν. Τῷ ἀρμόζει ἰδίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραμμάτων. Διὰ τοῦτο ἐγκλείω μόνον τὸ ὄνομα του εἰς τὸ πλαίσιον τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ τὸ ἔργον καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα θέλω ἐξετάσει κατ' ἰδίαν εἰς ἄλλην τινὰ ἐσπερίδα, ἐὰν ἀξιωθῶ καὶ τότε ὡς σήμερον τῆς ὑμετέρας ἀνοχῆς.

Ἄλλ' ἤδη ἔχετε τὴν σκιαγραφίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἧς ὠρμήθη ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἐπομένως ἡ ἀναγέννησις τῶν λαῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅτε ἀνεφάνησαν οἱ ἀναμορφωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς θεοσκεΐας, οἱ λαοὶ ἤρχισαν νὰ ἀφυπνίζωνται ἀνὰ εἰς, νὰ ἀναζητῶσι τὰ ἀρπυγέντα δικαιώματα. Μέχρις ἐκείνης, λαὸς δὲν ὑπῆρχεν ἀλλὰ ἄρχοντες καὶ δοῦλοι· ἀπ' ἐκείνης ἀρχεται ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ. Καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ ἀφόδως ὅτι ἑκτοτε ἐρρίφθη ὁ σπόρος, ἐξ οὗ ἐμελλέ ποτε νὰ βλαστήσῃ ἡ ἐλευθερία, ὅτι ἑκτοτε ἐδόθη τὸ πρῶτον σὺνθημα τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὅσοιδήποτε καὶ ἂν ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ χειμάρρου ἐκείνου ἐκώλυσαν πρὸς στιγμὴν μόνον τὸν ῥοῦν του, ἀλλ' ἔπειτα ὁ χειμάρρος τοὺς παρέσυρεν εἰς τὴν ἄβυσσον, ἐκεῖ ὅπου εἶχε ταφῇ ἤδη ὁ μεσχίων. Τὸ ἐγεροτῆριον εἶχε σημάνει· οἱ λαοὶ εἶχον ἐγερθῆ καὶ ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ παρελθόντος ἀνέτειλεν ἡ νέα κοινωνία.

Κ. Γ. Πένος.